

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

**ІМЕННІ ЧАСТИНИ МОВИ В РОМАНІ ВАСИЛЯ
ШКЛЯРА “МАРУСЯ”**

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Слободян Віти Сергіївни

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Пілецький В. І.

Львів – 2022

Вступ	3
РОЗДІЛ I. Лексико-семантичні групи іменників та прикметників у романі «Маруся»	8
1.1. Лексико-семантичні групи іменників у романі	11
1.2. Лексико-семантичні групи прикметників у творі	25
РОЗДІЛ II. Сполучуваність прикметників та іменників в аналізованім тексті	46
Розділ III. Пасивна лексика та іншомовні слова як засоби текстотворення	72
3.1. Історизми та архаїзми в романі	73
3.2. Діалектизми в тексті	76
3.3. Просторічна та розмовно-побутова лексика у творі	78
3.4. Іншомовні лексичні компоненти у романі	82
Висновки	85
Список використаної літератури	90
Додаток 1	95
Додаток 2	96
Додаток 3	97

Вступ

Українська література XXI століття – складне й багатовимірне явище, культурний простір, у якому можна побачити досить різноманітну картину стилєвих течій та розвиток індивідуальних художніх систем.

Сучасні літературознавці роблять висновки, що в потоці літератури є твори різного ґатунку. Критика виділяє елітну призначену для вузького кола читачів, літературу і масову, або актуальну. Саме друга часто опиняється в полі зору критиків та журналістів, яких цікавить актуальна словесність. Написано чимало праць, присвячених масовій українській літературі. Це в основному оглядові статті, метою яких є спроба визначити місце масової літератури. Безсумнівно, думки закордонних учених вплинули на формування позиції українських критиків щодо цього питання. Іноді друковані та Інтернет-видання влаштовують публічні обговорення проблеми українського бестселера, розвитку окремих жанрів чи української «комерційної» белетристики загалом, зокрема й мови цих творів. Питання масової літератури доволі часто обговорюють у віртуальному просторі, на форумах і спеціалізованих літературних порталах.

У сучасній літературі співіснують різні тенденції розвитку без чітко визначеної жанрової диференціації. Сучасна українська проза — це нові романи, повісті, новели, жанрово-тематичні пріоритети яких різноманітні. Це й детективи, і фантастика, і містика, і філософія.

Не втрачає популярності й історична проза, що завжди була своєрідним барометром суспільного світобачення. У XXI столітті відбулися суттєві зрушення у царині історичного роману. Ми спостерігаємо складний процес переосмислення традиції, пошуків інших форм, насиченні сюжету позаісторичними елементами. Це похитнуло міцні позиції жанру й наблизило сучасну історичну прозу до інших зразків масової літератури.

Своє авторське «я» письменники виражають перш за все мовою, тому вони вдаються до різних прийомів та ігор словами. Мова роману може бути або вишукана, чиста й інтелектуальна, або зі свідомим використанням суржику, просторічної та зниженої лексики; подекуди автори застосовують навіть двомовність. Тож дослідження мови творів, зокрема й використання частин мови в тексті й реєстрі, частоту та сполучуваність слів вважають важливим етапом встановлення індивідуально-авторських особливостей. Оскільки кожна частина мови має своє узагальнене категорійне значення, то логічною є гіпотеза, що співвідношення частини мови у творчості письменника може свідчити про особливості його стилю.

Із-поміж сучасних українських письменників помітно вирізняється мова й авторський стиль романів Василя Шкляра. Письменник не обділений увагою критики, журналістів та літературознавців, адже автору бестселерів цього неможливо уникнути. Інтерв'ю з письменником можна побачити на сторінках таких журналів і газет, як «Україна молода»[43], «Демократична Україна»[30], «Літературна Україна»[13], на відомих сайтах, наприклад, «Gazeta.ua»[45]. Письменник має і свій офіційний сайт, на якому розміщена його біографія, деякі переклади, зокрема «Декамерону» Дж. Боккаччо, фотогалерея. Критичні статті на твори Василя Шкляра опубліковані у найвідоміших фахових журналах України: «Слово і час», «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Дивослово», «Сучасність», «Українська мова та література», «Березіль».

Особливу увагу дослідників, серед яких Ярослав Голобородько, привертають романи Шкляра «Ключ» та «Елементал», найбільш дослідженим твором є «Чорний Ворон», а найменш – «Кров кажана» та «Маруся». Дослідники творчості В. Шкляра, зважаючи на звання «батька українського бестселера», свою увагу зосереджують переважно на

змістовій складовій романів письменника, тобто розглядають жанрову специфіку його творів.

Світоглядні ж позиції та національна специфіка творчості митця значною мірою розкриваються через мову його творів. Василь Шкляр — майстер прозового слова. У нього є своя, авторська манера оповіді. Наприклад, роман «Маруся» написаний багатою українською мовою, яка насичена давніми, майже не вживаними словами. У ньому багато місцевої говірки та діалектів. Крім стилістично нейтральної лексики, автор використовує один із різновидів стилістично забарвленої лексики — експресивну. Її розвиток спонукають взаємостосунки людей, їх ставлення одне до одного і до навколишнього світу. Крім української мови, в романі доволі багато фраз російською, а також трапляється італійська та навіть латинська.

Актуальність дослідження полягає у тому, що поки що на сьогодні відсутній комплексний лексико-стилістичний аналіз мови роману «Маруся» Василя Шкляра. Роман «Маруся» ще мало досліджений. Здебільшого науковці аналізують твір з літературознавчого погляду.

Серед останніх праць доволі промовистими є окремі публікації. Це дослідження Г. Насмінчук, присвячене аналізу художнього бачення В. Шкляра та засобів творення художнього світу в романі-бестселері «Маруся». Варта уваги розвідка А. Галича, предметом дослідження якої стала поліфонічність портретування образу головної героїні твору в дискурсі вивчення біографічного роману. Про кореляцію біографії та квазібіографії в романі «Маруся» йдеться у статті О. Галича.

Об'єктом дослідження є мова роману «Маруся» Василя Шкляра.

Предметом дослідження є лексико-семантичні групи та стилістичне навантаження іменників та прикметників у романі Василя Шкляра «Маруся».

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного лексико-стилістичного аналізу роману «Маруся» Василя Шкляра. Відповідно до зазначеної мети виникає необхідність вирішення таких завдань:

- 1) зібрати теоретичний матеріал про функціонування іменних частин мови;
- 2) сформулювати словопоказчик іменних частин мови роману «Маруся»;
- 3) визначити частотність вживання іменників, прикметників, займенників та числівників;
- 4) здійснити семантичну класифікацію іменників та прикметників твору;
- 5) з'ясувати стилістичне навантаження іменників та прикметників;
- 6) описати стилістичні особливості та сполучуваність найчастотніших частин мови в романі;
- 7) визначити роль та місце пасивної та емоційно маркованої лексики серед іменників та прикметників твору.

Методи: метод відбору (вибрано іменні частини мови з роману), дедукція (на основі аналізу конкретних частин мови зроблено висновки про мовну картину письменника); аналіз і синтез (здійснено компонентний аналіз значення слів); дистрибутивний аналіз (виявлено відношення між іменними частинами мови); описовий метод (виділено іменні частини мови роману, здійснено вторинну сегментацію, покласифіковано й проінтерпретовано іменники та прикметники роману «Маруся» Василя Шкляра).

Новизна дослідження полягає в тому, що іменні частини мови у романі Василя Шкляра «Маруся» вперше стали об'єктом спеціального лінгвістичного дослідження.

Джерельна база: роман «Маруся» Василя Шкляра.

Структура роботи :

Вступ.

Перший розділ «Лексико-граматичні особливості іменних частин мови у романі Василя Шкляра «Маруся»» :

1.1. Лексико-семантичні групи іменників у романі Василя Шкляра «Маруся»

1.2. Характеристика прикметників роману

Другий розділ «Сполучуваність іменників та прикметників для характеристики героїв роману».

Третій розділ «Іменники та прикметники як засіб текстотворення»

3.1. Історизми та архаїзми в романі

3.2. Діалектизми в романі «Маруся»

3.3. Просторічна та розмовно-побутова лексика

3.4. Іншомовні лексичні компоненти у романі «Маруся»

Висновки.

Список використаної літератури.

Додатки.

РОЗДІЛ І. Лексико-семантичні групи іменників та прикметників у романі «Маруся»

Як граматична одиниця слова належать до закритих граматичних класів – частин мови. Вони є засобом систематизації та найвищим виявом системної організації слів.

Поняття «частини мови» є неоднозначним питанням в граматиці. М. Кочерган формулює таке визначення: «Частини мови — великі за обсягом класи слів, об'єднаних спільністю загального граматичного значення і його формальних показників».[7, с. 295] Система частин мови відбиває складну взаємодію лексики та граматики, адже сформувалася на перетині лексики, синтаксису та морфології.

Питання про склад і принципи класифікації слів на частини мови залишається дискусійним, попри тривалу історію вивчення. На сучасному етапі дослідження частин мови науковці використовують три такі основні критерії: семантичний, морфологічний, синтаксичний. Додатковим критерієм є словотвірний. За семантичним критерієм до уваги беруть спільне загальне граматичне значення, за морфологічним — специфіку змінювання слів, за синтаксичним — здатність виконувати однакові синтаксичні функції, а за словотвірним – набір словотвірних засобів.

Традиційні граматики виділяють десять частин мови, які поділяють на самостійні, тобто ті, що можуть бути членами речення, і службові, що виражають відношення між словами в реченні. Самостійними частинами мови є іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово і прислівник. До службових належать прийменник, сполучник та частка. Окремо виділяють вигуки, які не можуть бути членами речення, але можуть самі бути реченням.

До іменних частин мови належать іменники, прикметники, займенники та числівники.

Різні частини мови виділяють за різними принципами. Наприклад, займенник і числівник науковці виділяють виключно за семантичним критерієм, тоді як інші частини мови — за морфологічним критерієм.

«Зрозуміло, що в разі застосування різних критеріїв поділ слів на частини мови буде різним. Зазначимо, що визначення іменника, прикметника, дієслова і прислівника не становить великих труднощів, однак існують спірні питання щодо виділення займенника й числівника.» [24, с. 298]

Так, на думку українського науковця І. Вихованця, провідним критерієм є семантичний, на другому плані – синтаксичний, на третьому – морфологічний, словотвірний же є додатковим для розв'язання спірних питань. За таким принципом мовознавець виокремлює чотири частини мови, а саме: іменник, дієслово, прикметник та числівник. Останній виділяємо лише за семантичним критерієм. Займенник учений називає «займенниковими іменниками», «займенниковими прикметниками» та «займенниковими числівниками» і зараховує їх до відповідних частин мови. [7, с. 9-18]

В основі концепції І. Кучеренка лежить семантичний критерій. Тож займенники учений розподіляє між іменниками, прикметниками та числівниками. Прийменники, за його класифікацією, є тими ж самими прислівниками тільки з більшим ступенем абстрагування.

В. Горпинич виокремлює 12 частин мови. Окрім традиційних, учений виділяє ще станівник і модальник, які виокремлює з прислівника. До відносних прикметників зараховує так звані порядкові числівники (другий, друга, друге). На його думку, вони «означають ознаку предмета за числом, виражають її за допомогою прикметникової флексії».[14, с. 99]

М. Рушковський вважає, що кількість аналізованого параметра має великий потенціал для виявлення стилістичної належності тексту, бо може характеризувати як окремий текст, так й ідіостиль, літературний жанр,

функціональний стиль, вказувати на вік мовця тощо [51, с. 52].

Під час підрахунку за допомогою морфосинтаксового аналізатора [33] виявлено, що найчастотнішою іменною частиною мови роману є іменник (Додаток 1). Додатковою причиною послугувало те, що в системі лексико-семантичних засобів іменники найбільш точно та чітко передають світогляд і світорозуміння, етичну та естетичну позиції, художній смак і особистісні якості письменника. Тож при системному підході до дослідження мови роману “Маруся” зосереджено увагу на іменникових лексемах.

У магістерській роботі досліджено також прикметник, який описує та конкретизує іменник. За частотою вживання прикметник займає третє місце серед усіх іменних частин мови (Додаток 1). Домінантні прикметникові лексеми в художньому творі надзвичайно важливі та визначальні для стилю письма автора. Вони, як іменники, також свідчать про самотність його авторського стилю.

Крім того, уживання прикметників у романі “Маруся” має ряд ознак, важливих для розуміння функціонування та організації мовотворчості Василя Шкляра, а саме: використання прикметників як елемента епітета, нашарування додаткових значень на загальноживані прикметники та вживання стилістично маркованих прикметників.

Саме іменники з прикметниками можуть дати повне уявлення про мову творчості письменника. Сутність категоріального значення іменників і прикметників необхідно розглядати в тісному їх взаємозв’язку, оскільки іменник має загальне значення предметності, а семантичною основою прикметника є якість.

У роботі досліджено тільки традиційні іменники та прикметники роману Василя Шкляра «Маруся». Серед усіх іменних частин мови, які є у творі виявлено 21894 іменники в різних словоформах, що становить 57,8% та 6039 прикметників, що становить 15,9%. Ці одиниці складають значну

частину роману і потребують детальнішого аналізу. Саме тому числівники та займенники залишилися поза нашою увагою, натомість у нашому полі зору для детального розгляду залишаються іменники та прикметники роману “Маруся”.

1.1. Лексико-семантичні групи іменників у романі

Іменник є однією із самостійних частин мови. Він протиставляється всім іншим частинам мови, і разом із дієсловом формує їхній центр.

З усіх частин мови іменник виділяється найбільш чітко, завдяки тому, що він відображає насамперед субстанціальні або мислимі як такі об’єкти, а ці матеріальні об’єкти людська свідомість розрізняє найлегше, а отже, межі іменників виявляються досить чіткими [7, с. 45]

Термін «іменник» пройшов шлях відбору з-поміж інших варіантів до набуття ним кодифікованого характеру. На початку ХХ ст. функціонували такі терміни, як: суцникъ, предметовникъ, ймення предметне, ім’я суще, речівникъ, ймення річеве, ймення предметне, ім’я самостійне, именьяк. Уперше термін «іменник» вжив О. Партицький у граматиці (1873 р.). [49, с. 55]

Горпинич подає таке визначення іменника «іменник – самостійна частина мови, що має категоріальне значення предметності, виражене класифікаційними категоріями роду й істоти/ неістоти, словозмінними категоріями числа і відмінка та власними словотвірними суфіксами, і виконує своєрідні синтаксичні функції»[14, с. 34].

Значення предметності в іменнику є його загальнокатегорійною ознакою. Зміст лінгвістичного поняття предметності розкривається за допомогою семантичної класифікації. В. Горпинич виокремлює такі семантичні групи іменників :

— назви конкретних предметів: парта, олівець;

- назви живих істот — людей, тварин, комах, риб: лікар, куниця, комар, карась;
- сукупність конкретних предметів і живих істот: меблі, бадилля, молодь, студентство, комашня;
- назви речовин: мед, бронза, золото, вода;
- назви відрізків часу: день, канікули, секунда;
- назви кількості: десяток, сотня, двоє;
- назви якості та властивості: щирість;
- назви дії: біг, спів, одруження;
- назви стану: сон, мовчання;
- назви подій; революція, перемога;
- назви абстрактних понять: предметність, політика;
- назви ознак: білизна, блідість;
- назви одиниць виміру: гектар, градус;
- назви явищ: дощ, буря;
- назви почуттів: любов, ненависть;
- назви простору і території: район, регіон, поле;
- назви виробничих об'єднань: артіль, кооператив. [14, с. 34]

З іменників роману Василя Шкляра «Маруся», що повторюються у творі не менше п'яти разів у різних словоформах, сформовано лексико-семантичні групи, найчисельнішою серед яких є група назв істот. У ній виокремлено такі підгрупи:

- **власні та загальні назви людей:** Андрон, баба, бабуня, батько, брат, Василь Соколовський, ворог, втікач, гість, господар, дитя, дівка, дівчатка, Дмитро, доня, жінка, козак, кум, Лесик, Лодзьо, люди,

мале, малеча, мама, Матей Мазур, Маруся, Мирон, Михась Проців, молодиця, молодик, нанашко, немовля, отець, панночка, Палазя, парубок, Петлюра, Петро Гультайчук, песиголовець, сват, сестричка, син, сусід, хлопець, чолов'яга, чоловік, юнка, Надя, Оверко Лапай, Олексій Бобринський, Олексій Михайлович, Осип Станімір, Санько Кулібаба, Саша, Сашуня, Степан, Шуліка, Ядвіга. Напр.: “...**Лесик** не сердився, навпаки, пишався своєю **сестричкою** і, коли віз **Сашуню** бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб їх усі бачили. ” [с.21], “...до машини підбіг якийсь екзальтований **молодик** і, показуючи рукою на Думу. ” [с.94], “...це **дитя** виросло в церкві й було ближче до Бога, ніж інші. ” [с.124], “...гарячі й веселі, як **дівки** на виданні. ” [с.132], “... **люди** не ховалися за тини-перелази — **старе** й **мале**, **дядьки**, **молодиці**, **дівчата** вибігали на вулицю... війська були їхні **чоловіки**, **брати**, **сини**, **наречені**, **свати**, **куми**, **сусіди**, і чути було вигуки. ” [с.135], “... **Марусю**, **дитино**, зіронько ясна...” [с.230], “...**Малеча** тремтіла, як осикове листя, а там, де Гонта «махнув ножом — і **дітей** немає!», **дівчатка** починали плакати. [с.143], “...**стара** розповіла, що **чоловіки**, хто міг, відразу повтікали з села, бо ці **песиголовці** хотіли їх рекрутувати. ” [с.138], “...біля млина стояла ціла валка возів із награбованим добром, яке покинули **втікачі**. ” [с.137]

- **власні та загальні назви тварин:** Баська, бджола, ведмідь, вівця, віслук, вовк, ворона, воша, Галька, жаба, жеребець, журавель, зайчєня, заєць, звіря, змія, зозуля, кабан-іклан, качка, кінь, кобила, кобилиця, коза, курка, курча, ластівка, лисиця, Лисоня, муравлиця, мурашки, муха, пес, півень, плиска, птах, пташеня, пташка, риба, рись, сокіл, тварина. Наприклад, “... мовчазна, зіщулена, обстрижена наголо (там її **воші** обсіли), поцяткована зеленкою голова зробилася манюньою, мов у якого **звіряти**. ” [с.9], “... як **пес** на висівки, потім зліз-таки з ясена, і тепер уже вони дивилися на Шуліку такими очима, наче той спустився до них не з

дерева, а зліз по драбині з неба. ” [с.14], “... білий **кінь**, відкинувши голову набік, ішов такою легкою граційною **риссю**, що вершник то виринав, то наче тонував за його гривною. ” [с.18], .: “...їхали на **кобилах** — **Гальці й Басі**, зате **кобилиці** були стримні (у Горбулеві чомусь так казали на молодих **коней**), гарячі й веселі, як дівки на виданні. ” [с.132], “...ніби за ними гналося сто **вовків**. ” [с.107].

- **назви людей за професією та посадою:** *ад’юнкт, архістратиг, бандит, батюшка, бойовик, вершник, водій, вождь, вчитель, генерал, гетьман, директор, диякон, духівник, дяк, дяк-гайдамака, ігумен, інженер, кіннотник, коваль, козаки, командир, командувач, комендант, комісар, ксьонз, кулеметник, лікар, лісовик, мірошник, настоятель, начальник, опер, отаман, отаманша, офіцер, пастушок, перевізник, погонич, полковник, помічник, поручник, прапорщик, президент, священник, сотник, староста, старшина, стрільці, ткаля, хорунжий, цар, ченець, чорнокнижниця, шахіст, шинкар.* Наприклад, “...автомобіль **генерала** Кравса виїхав на вулицю Олександрівську, поминувши похмурий пам’ятник тому таки **цареві** Олександрову II. ” [с.106], “... **ад’ютант** прочинив двері, пропускаючи поперед себе **генерала** та його штабних **офіцерів**. ” [с.107], “... статечні **вчителі**, пильнували Горбулівську гімназію, в якій **директором** була Дмитрова дружина Надя Круглицька. ” [с.20], “... і, що цікаво, цей анахтемський **дяк-гайдамака** теж витирав сльозу. [с.143], “...**отаман** «куреня смерті» повернувся до Горбулева на чудесному білому коні. ” [с.22], “... я, **отче**, мати. ” [с.8], “...**сотник** Верніш вискочив з машини, щоб поквипити **водія** вантажівки. ” [с.106], “... трохи розумів українську, торік навіть послужив день і ніч у **гетьмана** Павла Скоропадського. ” [с.107], “...ми з вами є кадровими **старшинами** й мусимо бути поза політикою. ” [с.107], “... в одну мить біля них опинилося кілька **бойовиків** із його ватаги, аж дивно було, як вони

хутко покидали мішки й мовби проскочили крізь мур цукроварні. ” [с.16], “... **сотник** Станімір послав туди стежу на чолі з **поручником** Гірняком, але той не знайшов від повстанців і сліду. ” [с.17], “... жив «свій чоловік» Гнат Свербівус, знаний на всі околиці села **мірошник** (його млин стояв у лісі над річкою Кирша). ” [с.199], “...у жилах холоділа тільки ота рідина, яку влив у її вену збожеволілий **лікар**, він влив у неї вакцину з крові мерця. ” [с.220], “...вона побачила **кіннотників** на містку через Киршу, потім угледіла їх на дорозі, що вела до млина через ліс. ” [с.221], “... він емігрував до Канади, де працював **інженером**. ” [с.231], “...**лісовик** все одно потягся обмацати хлопця, але той різко його відштовхнув. ” [с.160], “... захмарена нічка була їм на руку — **коваль** сказав. ” [с.148], “... Васирина Бабура, найперша й найзаможніша **ткаля** в окрузі. ” [с.144], “...тільки на амвоні перед царськими воротами стояв **священик**. ” [с.139], “...вони приїхали верхи, бо тутешні **перевізники** до кінних біженців прихильніші. ” [с.225], “... і тільки тут **хорунжий** Зелений зрозумів, що **поручник** Гірняк відвів од них переслідувачів. ” [с.123], “... як ти **ігумена** в **ченці** постриг, — попросив Бугай П’яту, відчуваючи, що час перевести розмову на інше. ” [с.129], “... ви ж знаєте, ви досі, тату, мій **начальник** штабу й **духівник**, хоч **духівником** мав би бути Степан, ваш син, а мій брат, котрий вивчився на **священника** у Київській духовній академії і тепер має парафію в Янівці. ” [с.136], “... будучи **помічником** повітового **старости** Богданова, зібрав сотню грабіжників і, розгулюючи по селах, влаштовував екзекуції. ” [с.20]

- **назви людей за національною та територіальною приналежністю:** *австріяк, азіат, англієць, більшовик, бусурманин, гайдамак, галичанин, горбулівець, гуцул, денікінець, єврей, жид, запорожець, італієць, кацап(зневажлива назва росіянина), китайці, комуніст, корчівець, москалики, москаль, наддніпрянець, німець,*

петлюрівець, пилиповчанин, повстанець, поляк, ревкомівець, селянин, українець, циган, чекіст, червоноармієць, чорношличник. Напр., “...змучені, спрагли й голодні, маршували селами, люди, визируючи з-за тинів, називали їх **австріяками, німцями** й навіть **англійцями**. ” [с.15], “... **галичани** довший час не відстрілювалися, заощаджуючи набої, яких їм постійно бракувало, але без передиху просувалися вперед короткими та швидкими скоками. ” [с.16], “...була п’яна хоч викрути й дивувала **горбулівців** чудернацькими пісеньками, від яких або в’янули вуха, або нічого не можна було второпати. ” [с.32], “...вони наклали на місцевих **євреїв** контрибуцію в сумі двісті тисяч карбованців. ” [с.23], “... **азіатів** повели в ратушу. ” [с.106], “...у бою ми переплутаємо вас із **москалями**. ” [с.19], “... і **галичани**, і **наддніпрянці** були в катастрофічному стані — бракувало зброї, технічного виряду, аmunіції, одягу, взуття, харчів, ліків. ” [с.12], “... у Галицька армія після тяжких боїв із поляками перейшла Збруч. ” [с.12], “... без царя, без **комуністів, чекістів і комісарів**. ” [с.179], “...серед нехристиян було чимало **китайців**, котрі зятато обороняли большевицький парком. ” [с.35], “... отаман Зелений привітав авангард **денікінців**. ” [с.71], “...мав жалюгідний вигляд порівняно з колоритним **гуцулом**, котрий став улюбленцем майдану. ” [с.94], “... **італієць** зняв свого картуза з довжелезним козирком і бадьоро помахав ним на знак привітання. ” [с.134].

- **назви міфічних істот:** *відьма, відьма-карга, відунка-язичниця, чорт, чортик, напр.:* “... зв’язати Марусю колодязною мотузкою і кинути в холодну, аби придумати їй якомога тяжчу кару, — можливо, спалити на кострищі, як це давно робили з **відьмами**. ” [с.40], “... перед ними була не сувора **відунка-язичниця** і навіть не дебела войовнича молодиця, якою вони уявляли Марусю,...” [с.125], “... сміхотливі **чортики** в очах підказували, що хлопці воюють хитро й весело. ” [с.160], “... в гримнула

гармата, стрільно, просвистівши далеко вгорі, впало десь у чорта під хвостом. ” [с.218, “... кидало їх у моторош, адже тільки справжнісінька **відьма-карга** могла перекинутися в юнку із золотою косою. ” [с.222]

Чисельними в романі «Маруся» Василя Шкляра є й такі лексико-семантичні групи:

- **назви частин тіла:** *веснянки, вуса, вуста, вухо, голова, груди, губи, зуби, карк, коліно, копита, крило, лікоть, лоб, макітра, ніздрі, ніс, нога, обличчя, очі, п'ята, палець, підгорля, плече, ратиця, родимка-мушка, рот, рука, чоло, шия, язик.* Напр.: “... **веснянки**, і **родимку** над кутиком **вуст**, і магічний блиск **очей**. ” [с.28], “... Осип винувано всміхався у почервонілий **вус** — видно, торкався його закривавленою рукою. ” [с.43], “... понівечені **тіла** з виколотими **очима**, відрізнаними **носами** й **вухами**, — а тут, у Фастові, вони ще й натрапили на льох, у якому москалі живцем замурували родину з трьома маленькими дітками. ” [с.45], “... що почорнів од поту, і споглядаючи, як селяни трощать кілки на **головах** китайців. ” [с.35], “... охорону було роззброєно, Олекса — у чорній бурці, черкесці з газирями на **грудях**, у шапці з червоним шликом — зайшов до канцелярії...” [с.24], “... зашелестіла вона сухими **губами**. ” [с.7], “... тільки **зуби** блищали на засмалених сонцем і нічними багаттями **лицях**. ” [с.19], “... прикріпленого до кільця в ніздрях, крутив головою, подзенькуючи тим ланцюгом, рвав **ратицями** землю, і в його ревінні чувся такий відчай, від якого дрижав увесь світ. ” [с.32], “... влучила Дмитрові в **чоло**, він упав, навіть не зойкнувши. ” [с.37], “... а на ньому були важкі черевики з обмотками до **колін**, через те кучерявий не міг її швидко догнати. ” [с.41], “... розірваного вище **ліктя** рукава цебеніла кров, Осип винувано всміхався у почервонілий **вус** — видно, торкався його закривавленою **рукою**. ” [с.43], “... Матей підбив шапку вище на **лоба** — навіть у темряві було видно його блаженну посмішку. ” [с.30], “... по

макітрі його! ” [с.35], “... вони заново втупилися в неї, заново побачили це зовсім юне **обличчя** — вилицювате, з легким **ластовинням** на прямому **носі**, з повними **вустами**, над кутиком яких темніла **родимка-мушка**. ” [с.19], “... що батькові-отаману нема коли з ними плескати **язиком**, бо він зараз воює з большевиками. ” [с.14]

- **назви одягу та його частин:** безкозирка, білизна, блуза, бурка, бушлат, валянки, ватянка, взуття, вишиванка, вінок, галіфе, ганчірка, гетри, гімнастерка, жупан, капелюх, каптан, кашкет, кирея, китайка, кишеня, козирок, коралі, кофта, матня, мундир, ноговиця, онучі, опачини, пазуха, підшивка, пов'язка, погони, пояс, свита, сорочка, спідниця, стрічка, сукня, фрак, френч, хустина, черевики, черкески, чоботи, шапка-бирка, шапка-мазепинка, шинель, шкірянка, шлик, штани, штиблети. Напр.: “... тут підоспів верхівець у чорному **бушлаті** та **безкозирці**...” [с.222], “... де в потемку зникла Маруся, зняв важкі **черевики**, вилив з них воду, викрутив **обмотки**, а виношену стрілецьку **блузу** не викручував... аби протряхла, поки він упорається зі **штанами** й **білизною**, — з-за лісу вплив червоний місяць, який обіцяв назавтра вітер...” [с.70], “... вкотре завважив його чисту білу **сорочку**, що виглядала з-під розстебнутого **кітеля**. ” [с.128], “... був зодягнутий у підбиту хутром шкіру, другий у чорний моряцький **бушлат** і **безкозирку**, а третій у блідо-зелену **ватянку**...” [с.215], “... граційно пливли панянки, підбираючи краї довгих **суконь**, щоб не зашпортатись, бадьорим кроком ішли юнаки та старші чоловіки — багато з них у **вишиванках**, козацьких **киреях**, **жупанах**, **сардаках**, у **фраках**, **сурдутах**, партикулярних **костюмах** і формених службових **мундирах**, у чорних і білих **капелюхах**...” [с.83], “... домішувався запах реміння, диму, кінського поту й **онуч**, які сушилися на кущах і гілляках. ” [с.54], “... **хустина**

спалахнула, як смолоскип. ” [с.131], “... Божко саме скинув *шапку-мазепинку*, щоб голова подихала...” [с.102]

- **назви предметів повсякденного вжитку:** *автомобіль, бінокль, бричка, віз, газета, гайка, гак, ганчір'я, горшки, гребень, дзеркало, драбина, каміння, карти, колеса, крісло, кружка, лавки, ліхтар, мисники, мішок, палиця, папір, посуд, рамки, сідло, сірники, скриня, стіл, стілець, цигарка, шафа*. Напр., “... про десять **возів** золота, яке Маруся закопала в Чортовому лісі... ” [с.11], “...батько Шуліка таки зліз по **драбині** з неба, якщо назвав їх австріяками... ” [с.15], “... на **карти** кидала, і віск виливала, й на зерно приворожувала, і на хліб... ” [с.8], “... буфери, заскреготали **колеса**, вагони полізли один на одного.” [с.31], “... саме скупчилися біля цукроварні й вантажили **мішки** на підводи. ” [с.13], “... вагонів коней, виносили сідла, **скриньки** з набоями, знайшли навіть п'ять легких кулеметів. ” [с.31], “... на підлозі був розгاردіаш — розкидані **папери, газети, недопалки**, серед них валявся роздертий портрет чоловіка з характерною цапиною борідкою. ” [с.58], “... і, Кравс підвівся з крісла, і його довгобразе лице ще більше витяглося від подиву. ” [с.107], “... трошили **скрині, шафи, мисники**, рубали шаблями одяг і **рушники** на стінах, молотили **посуд**, розбивали навіть **горшки** з вазонами. ” [с.107], “... розминаючи в пальцях **цигарку**, запитав, чи немає в них **сірників**. ” [с.107]

- **назви зброї та її різновиди:** *багнет, бомба, гармата, гвинтівка, гніздо, граната, дрючки, дуло, заступи, кулемет, куля, маузер, набої, ніж, патрони, револьвер, рушниця, шаблюка, шабля, шабля-ятаган, шпиль*. Напр., “... підуть на нього з **багнетами**, а Санько вхопить **рушницю** за **дуло** й гатитиме нею, наче люшнею, по головах, поки не розтрощить три черепки й кольбу своєї ж таки **рушниці**. ” [с.30], “... що Дмитра Соколовського з його поплічниками оточили в школі

червоноармійці караульного батальйону і вкинули у вікно п'ятнадцять *бомб*. ” [с.38], “... сили були нерівні, бракувало *кулеметів*, проте густим рушничним вогнем вдалося стримати натиск, поки труну з тілом отамана переклали на підводі... ” [с.39], “... за піхотою їхали гармаші, що сиділи на лафетах і тряслися на вибоїнах разом із *гарматами*, запряженими у дві пари коней. ” [с.15], “... сипнули по ешелону з *кулеметів*, на пострах жбурнули під потяг кілька *гранат*...” [с.31], “... імені Дмитра Соколовського, — сказала Маруся. — Маємо *кулемети* й батарею *гармат*. ” [с.27], “... і в Шуліки красувалася коротка крива *шабля-ятаган*, а також *маузер* у дерев'яній кобурі, *бомба* й люлька. ” [с.14], “... довший час не відстрілювалися, заощаджуючи *набої*, яких їм постійно бракувало, але без передиху просувалися вперед короткими та швидкими скоками. ” [с.17], “... нехристиян було чимало китайців, котрі зятят обороняли большевицький парком, відстрілюючись до останнього *патрона*; дядьки з ціпами дивувалися, що ці вузькоокі відбиваються завзятіше за москалів, тому влаштували їм справді погром — убивали *штилями, заступами, дрючками*. ” [с.35], “... втихло, раптом почали відчинятися двері вагонів, і звідти полетіли на землю *рушниці, револьвери, шаблі*. ” [с.41], “... вступаєш у суперечку з такими самолюбцями й ворохобниками, то мусиш тримати у поготівлі відбезпечений *револьвер*. ” [с.60]

- **назви простору та території:** балка, берег, галявина, гора, Горбулів, Дівич-гора, земля, ліс, луг, лужок, містечко, місто, пагорб, подвір'я, поле, рів, рівнина, рідколісся, річечка, річка, Роська, село, стежка, узгірок. Наприклад, “... і дівчина теж помчала вздовж *берега* понад *річкою*. ” [с.41], “... поклав свою голову ще на Маківці, старший син упав на *горі* Лисоні, а тепер от меншенький... більше нікого в неї немає. ” [с.44], “... звідти полетіли на *землю* рушниці, револьвери, шаблі. ” [с.31], “... Саша побігла до *лісу*, не озираючись, хоч їй здавалося, що

почвара сопе їй у спину...” [с.33], “... поховали на цвинтарі в сусідньому *селі* Корчівка. ...” [с.39], “... вони трапезували на лісовій галявині, бо простора хата лісника Помазана виявилася тісною...” [с.123], “... *Хутір* вони знайдуть швидко, тут він один стоїть між *лугів* на *пригірку*, через те навесні його не затоплює *повінь*. ...” [с.149], “...спіткав їх майже наприкінці дороги, і сталося це біля містечка Плисків, що невідь із якого дива називалося, як їхня люба річечка Плиска... те *містечко* з трьома водяними млинами, на *березі* Роськи. ” [с.33], “... Маруся поминула своє *подвір’я*...” [с.136], “... і вони неспішно пішли через *поле*. ...” [с.168], “... як із-за *рову*, порослого рогозою...” [с.167], “... то спускаючись у *балку*, то підіймаючись на *узгірок*, і знов прошкували *рівниною*, аж поки не побачили перед собою стіну...” [с.168], “... бо гощівськими *стежками* довго не попоходиш...” [с.162], “... *хутір* вони знайдуть швидко, тут він один стоїть між *лугів* на *пригірку*...” [с.149]

- **назви будівель і їх частин:** *балкон, баня, будинок, будівля, вежа, вікно, ворота, гробниця, двері, домівка, кабінет, комора, костел, льох, музей, оселя, перила, підлога, піч, припічок, стіна, сходи, тин, хата, церква, школа*. Напр., “...чоловік озвався першим і чемно запросив її до свого *кабінету*...” [с.54], “...утік з-під арешту через *вікно* — хтось підсобив. ” [с.25], “... як підлітком переховувався у *гробниці* на польському цвинтарі біля *костелу*. ” [с.9], “... Ліза Євгенівна й рушила до *дверей*, аж він зупинив її знову...” [с.11], “... там тепер колгоспна *комора*. ” [с.7], “... шукають її фотографії, зразки почерку, то, мабуть же, не для *музею*?. ” [с.10], “... біля *церкви* зібрався чималий гурт парубків і старшого чоловіцтва. ” [с.30], “... розгнівані селяни вишукували їх по *хатах* і *крамничках*, по *стайнях, льохах* і *коморах*. ” [с.34], “... крізь замасковані на *балконі* отвори висунулися ший кулеметів...” [с.96], “... аж поки не побачили перед собою *стіну*, ще чорнішу за ніч...” [с.168], “...

полковник Вольф піднімався мармуровими *сходами* на другий *поверх*... ”
[с.91]

У романі «Маруся» Василя Шкляра виявлено й такі, значено менші за кількістю, лексико-семантичні групи іменників:

- **назви рослин:** *береза, блекота, вишня, зозульки, картоплина, кишмиш, латаття, липа, лози, нарцис, огірки, осоки, паперівка, сосна, стерня, тютюн, фіалки, яблуко, ягідки, ясен*. Напр.: “... Над тинами звисали кетяги стиглих *вишень*. ” [с.15], “... трохи помовчала, потім, дивлячись десь на верховіття *сосон*. ” [с.18], “... кожен стрілець тягнувся до них очима (Миронові здавалося, що всередині у нього все вигоріло), але ніхто не зірвав і *ягідки*. ” [с.15], “... примостився на розсосі старого *ясена*, ще на одній гілляці примоцував скоростріла. ” [с.14], “... *тютюн* розсипався з-під пальців — ще не вляглося тремтіння в руках, яке з’являється в запалі бою. ” [с.35], “...Саків Галдун з двома десятками козаків подався на *осоки*. ” [с.49].

- **назви відрізків часу:** *вечір, година, грудень, день, жовтень, зима, квітень, липень, листопад, мить, місяць, неділя, ніч, ранок, рік, серпень, хвилинка, час*. Напр., “... стрілянина рідшала, на землю сіявся *вечір*, призахідне сонце, пронизуючи пелену диму, било в очі кривавим блиском. ” [с.78], “... *день* був безвітряний, не гойдалася жодна гілочка...” [с.19], “...минав *місяць* неволі, який видався Миронові довшим за *рік*. ” [с.113], “... була *неділя*, на царині біля Покровської церкви в селі Вереси зібралося чимало люду...” [с.18], “... до кінця *жовтня* плямистий і поворотний тиф поклав до шпиталів більшу половину галицького війська — понад десять тисяч стрільців і старшин, а вже в *листопаді* у ньому залишилося якихось дві тисячі боєздатних вояків. ” [с.191], “... туди й назад — через *годину* повернуться. ” [с.115].

- **назви речовин:** *віск, вода, вощина, золото, кров, ладан, мед, молоко, окріп, сіль, цукор, чай.* Напр., “... на карти кидала, і **віск** виливала, й на зерно приворожувала, і на хліб, **сіль** та печину маятника пускала, а смерті не видно. ” [с.8], “... у нього лишилася хвора мати, якій немає кому й **води** подати, що вона помре, якщо він не збігає хоч на хвилинку додому. ” [с.24], “...пролилася і перша **кров.** ” [с.25], “... мати у нього справді на **ладан** дихає. ” [с.25], “... швиденько пішла до припічка та принесла ще гладущик кислого **молока** й тоненького коржа-плескача. ” [с.152], “...пахло **медом, вощиною,** тут і там на лавках стояли старі потемнілі рамки, лежали кружки перетопленого **воску,** криві пасічніцькі ножі, димар, сітчана бджолярська маска. ” [с.177], “... вона купила за гривні мірку вівса для коня, попросила солодкого гарячого **чаю,** і поки сірий, охолонувши, хрумав овес, Маруся гріла руки об склянку з гарячим **окропом.** ” [с.177].

- **назви дій та станів:** *балачка, біг, бій, весілля, вечеря, визволення, виконання, втеча, втома, з'єднання, іржання, мовчанка, незгода, оборона, обстріл, погром, розмова, пристрасть, смерть, сон, спів, тиша, хода.* Напр., “... коли **бої** розгорталися вздовж залізниць і треба було швидко вагонуватися до потягів. ” [с.27], “... ще котрийсь огризнувся, одначе слухають, пороззявлявши роти, наче дівчина їх на **весілля** запрошує і зараз кожному дасть по шишці. ” [с.30], “... не маючи честі, таки загаявся, тож мусив розплатитися за великодню **вечерю** життям. ” [с.33], “... безоглядного **визволення** Краю з московського ярма Київ півроку мітингував на вулицях, а провідники Центральної Ради боялися навіть думки про творення власної армії. ” [с.43], “... через безтямну панічну втечу здавалося, що вони сидять на конях наохляп і без стремен. ” [с.44], “... бо в Україну прийшов генерал Денікін на **з'єднання** з Петлюрою. ” [с.38], “... для Санька й зараз не потонув у клекоті кулеметів,

у дикому *іржанні* коней, у суцільній пальбі рушниць, у пострілах Санькової карабінки, до якої він пригорнувся щокою, наче до дівчини... ” [с.216], “... не знав Матей, що його жде точнісінько така *смерть*. ” [с.35], “... Маруся обняла його, але в її обіймах було більше смутку, ніж *пристрасті*. ” [с.75]

- **назви явищ природи:** *блискавка, грім, дощ, луна, пара, нітьма, повінь, прохолода, сутінь, течія, тінь, туман*. Напр., “... весняного дня, коли вдарив грім на голі дерева — так ніби десь на Дівич-горі впало гарматне стрільно, — у селі Горбулів сталася дивовижа. ” [с.6], “... збиралося на *дощ*, треба було його десь пересидіти...” [с.46], “... крізь ніч, крізь *нітьму*, лише з його кроків, з того, як змінилася хода поручника Гірняка...” [с.169], “... дивився на осиротілий дарницький табір, аж поки він не розтанув у *сутінках* ранньої осінньої ночі. ” [с.148], “... адже й тепер вона їде на Сірому в якомусь півсні, у *тумані*, що стелиться низом лісу, чи, може, та *мла* стояла в її очах...” [с.220], “... пішли врозтіч, тут ще до всього вдарила *блискавка*, торохнув *грім*, куди тій гарматі, і червоні розбігалися, як руді миші. ” [с.46]

- **назви одиниць виміру:** *кілометр, метр, сажень*. Напр.: “... навіть французькі «нюпорти», які долають півтори сотні *кілометрів* за годину. ” [с.71], “... зирнувся і ледь не присвиснув — за три *сажні* від нього стояла молодесенька дівчина в тоненькій літній сукні й так заклично до нього всміхалася, що можна було здуріти. ” [с.40], “... вишикувалися в колону по троє — вийшла вервечка за сотню метрів. ” [с.82]

Отже, до найбільш поширених лексико-семантичних груп роману «Маруся» Василя Шкляра належать назви істот, а особливо назви людей за віком, родинними зв'язками, професією, національністю та поглядами, назви предметів побуту та одягу, назви зброї та будівель. Тобто можна зробити висновок, що автор часто використовує конкретні іменники

(*Лесик, Маруся, козак, бджола, ведмідь тощо*). Наприклад, “...*Лесик* не сердився, навпаки, пишався своєю *сестричкою* і, коли віз *Сашуню* бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб їх усі бачили. ” [с.21], “...до машини підбіг якийсь екзальтований *молодик* і, показуючи рукою на Думу. ” [с.94], “...це *дитя* виросло в церкві й було ближче до Бога, ніж інші. ” “... *Марусю, дитино*, зіронько ясна...” [с.230].

Значно рідше на сторінках роману можна побачити абстрактні чи речовинні іменники (*смерть, втома, пристрасть*) “... не знав Матей, що його жде точнісінько така *смерть*. ” [с.35], “... Маруся обняла його, але в її обіймах було більше смутку, ніж *пристрасті*. ” [с.75]

До складу лексико-семантичних груп входить як активна лексика, так і пасивна, а саме слова, що вже вийшли з ужитку, тобто історизми та архаїзми(*бусурманин, спіжарня, скоростріл тощо*). Наприклад, “... багатьох *бусурманів* поклали? — спитав Станімір. ” [с.14]. Василь Шкляр використовує такі слова насамперед для створення колориту тієї доби, про яку написаний роман та для реального відтворення тогочасної мови. Найбільшу групу аналізованих одиниць роману становлять слова зі стилістичного погляду нейтральні, проте можемо помітити й вживання професіоналізмів, а саме лексику, що вживається тільки у військовій сфері. Активно послуговується автор діалектизмами (*нанашко*) “Немало важить і те, казав Василь Матіяш, що над самісіньким Дністром, у селі Серебрії, живе його *нанашко* Андрон, який і прийме їх на ночівлю, і дасть добру пораду.” [с.303] , а також емоційно забарвленою та просторічною лексикою (*песиголовець, балачка тощо*). Наприклад, “Стара розповіла, що чоловіки, хто міг, відразу повтікали з села, бо ці *песиголовці* хотіли їх рекрутувати.”[с.186]. Досліджуваний матеріал доводить, що мова роману досить неоднорідна.

1.2. Лексико-семантичні групи прикметників у творі

Прикметник — частина мови з атрибутивною та предикативною функціями, яка має категоріальне значення непроцесуальної ознаки предмета, вираженої синтаксичними категоріями роду, числа, відмінка, категорією членності/нечленності[14, с. 89].

Учені різних мовознавчих шкіл по-різному трактують прикметник. На думку проф. І Кучеренка, «це частина мови, яка називає ознаку або вказує на неї», охоплює традиційний прикметник, займенники прикметникового типу відмінювання(той, цей, мій, інший), дієприкметник(написаний, прибитий) і числові слова(п'ятий, сьомий).[27]

С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнер запропонували термін *прикметник*, який вживали мовознавці в більшості граматичних праць початку ХХ ст. (І. Огієнка, П. Залозного, В. Коцовського та І. Огоновського, Г. Шерстюка, М. Грунського, О. Синявського, М. Гладкого та ін.). У граматиці Є. Тимченка, окрім зазначеного, є ще й інший варіант — *ймення прикметне*. А. Кримський, відкинувши загальновживаний термін, запропонував термін *ім'я приложене* або *приложникъ*. [49, с. 55]

В. Горпинич зараховує до відносних прикметників так звані порядкові числівники (другий, друга, друге). На його думку, вони «означають ознаку предмета за числом, виражають її за допомогою прикметникової флексії»[14, с. 99]

За концепцією І. Вихованця і К. Городенської до прикметників належить традиційний прикметник, займенники прикметникового типу відмінювання, порядкові числівники та дієприкметники (якщо в реченні виступають означенням).[6, с. 121-123]

У цій роботі про мову роману «Маруся» досліджено лексеми, що їх традиційно зараховують до прикметників.

«Прикметники конкретизують все те, що назване іменниками, роблять його доступним для конкретно-чуттєвого сприймання, передають статичні ознаки за кольором, розміром, формою, якість, властивостями й тим самим формують в уяві художні образи. Ця частина мови є основою для витворення і функціонування такого тропу як епітет.» [18, с.44] Слова можна зарахувати до категорії прикметника лише тоді, коли вони мають і семантичні, і морфологічні ознаки цієї частини мови.

Вживання прикметників у художньому стилі мовлення є його найбільш характерною рисою. У художніх текстах більш виражений стилістичний ефект може створювати сама кількість назв властивостей, а не їх граматичні якості.

Під ознакою розуміють властивості, якість, відношення, явища, якими характеризується предмет. Виписані із роману «Маруся» прикметники указують на:

— **колір:** багряний, безбарвний, білий, білосніжний, білявий, блакитний, блідо зелений, блідо-синій, блискучий, болотистий, болотяний, бурий, буряковий, брунатний, вишневий, воцано-жовтий, жовтий, жовто-багряний, жовто блакитний, жовтогарячий, зелений, золотий, золотистий, коричневий, мертвотно-блідий, мишастий, небесно-золотий, різнобарвний, рожевий, рудий, русий, русявий, рябий, світло-зелений, світло-коричневий, світлий, сивий, синій, синьо-багряний, синьо-гарячий, синьо-сірий, сірий, сіренький, сліпучо білий, смолянистий, сніжно-білий, срібний, темний, темно-бурий, темно зелений, темно-рудий, темно-синій, темно-червоний, триколірний, трикольниковий, тьмавий, червоний, червоно-жовтий, чорний, чорніший, чорнющий, чорнявий. Наприклад, «Мирон став за розлогий куш, повернувся спиною туди, де впотемку зникла Маруся, зняв важкі черевики, вилив з них воду, викрутив обмотки, а виношену стрілецьку блузу не викручував, щоб не розлізлася, тільки,

зібравши її у клубок, витиснув воду, злегенька стріпнув і повісив на гілку, аби протряхла, поки він упорається зі штанами й білизною, — з-за лісу вплив **червоний** місяць, який обіцяв на завтра вітер або й віщував шуру-бурю, і **брунатні** лози проти **багряного** місяця теж були **темно-червоні**»[с. 70], «На його твердому обличчі лежала байдужа, **безбарвна** посмішка»[с. 182], «Кінь той був чи **білий**, чи **срібний**, більше нічого не пам'ятає Євген Соколовський, тільки ще чує з тієї даліни одним-однісіньке слово: «Нарцис!» [с. 11], «Розгніваний натовп заважав колоні рухатися далі, і тоді до полковника Сальського підійшла напрочуд вродлива дама в **білосніжних** шатах від черевичків до крилатого капелюшка»[с.102], «**Біляве** волосся покострубатіло, шия зчорніла, спідня сорочка на грудях була **бура** від крові» [с.26], «Санько був певен, що в Ліпки під шкірою тече **блакитна** кров»[с.214],«Ромен **жовтий**, цвіт ружовський, Десь поїхав Соколовський, Десь поїхав та й немає — З козаками п'є-гуляє...»[с.55], «На ньому вилискували високі кавалерійські чоботи, із **сивої** шапки звисав аж до пояса широкий **червоний** шлик, через якого большевики прозвуть отамана Кривавий Оселедець» [с. 22], «На що один кудлатий і **чорний**, як циган, чолов'яга сказав, що батькові-отаману нема коли з ними плескати язиком, бо він зараз воює з большевиками»[с. 14].

— **смак:** *гірко-солодкий, гіркий, гіркуватий, гіркувато-пряний, кислий, солодкий, солодший, солоний, смачний*. Наприклад, «Мирон ліг долілиць і глибоко вдихнув **гірко-солодкий** дух скошеної трави» [с. 72], «До чого вони добалакаються? — з **гіркою** усмішкою глянув Станімір на Мирона»[с.91], «У салоні пахло парфумами, до яких домішувався **гіркуватий** запах куступелян, що стояли у вазах»[с. 59], «Пахло Дніпром і **гіркувато-пряним** татарським зіллям» [с.157], «Хтось відчув **солодкий**

лоскіт під «ложечкою», хтось холодок, Матей підбив шапку вище на лоба —навіть у темряві було видно його блаженну посмішку» [с. 30].

— **розмір і вагу:** *більший, важезний, важкий, важчий, великий, великий-великий, величезний, велетенський, високий, височезний, вищий, вузенький, вузький, довгий, довжелезний, довший, дрібний, дрібніший, заважкий, замалий, здоровенний, короткий, крихітний, легенький, легкий, легший, малий, маленький, малесенький, малий, малюсінький, манюній, мізерний, меншенський, менший, найбільший, найвищий, найдовший, найменшенський, найменший, найтяжчий, невеликий, невеличкий, низький, низенький, півторадюймовий, тяжкий, тяжчий, широкий, широчезний, ширший*. Наприклад, «Перед боєм упала **важка** тиша»[с. 52], «Галичани **довший** час не відстрілювалися, заощаджуючи набої, яких їм постійно бракувало, але без передиху просувалися вперед короткими та швидкими скоками» [с. 16], «За плечима у дівчини був **короткий** австрійський карабін, ремінець якого навхрест оперізував її спереду якраз поміж тими пругкими пагорками, які теж видавали її стать»[с.18], «Титус був зовсім **легенький**. Убитий стрілець завжди **важчий** за живого, а Титус був **легкий**, як пір'їна» [с. 159] «Це був **маленький** заїкуватий чоловік, який у своєму житті не вбив і мухи, хоча третій мисливець Оверко міг у ту муху поцілити з револьвера на один лише звук»[с. 48], «Та що казати про народну фантазію, якщо навіть денник українських емігрантів Америки «Свобода» описав у червні 1921 року твою загибель не з **меншою** домішкою містики» [с. 229], «**Найбільший** рух був на залізничному двірці, де застрягло кілька червоних ешелонів з військовим майном та провізією»[с. 17], «—Панове полковники! Прийшов наказ од **найвищого** командування вдарити на большевиків разом з галичанами»[с. 16], «Отець Степан носив на душі **тяжкий** камінь» [с. 141], «Червонопера пліточка, підстрибнувши над водою, впала на **широкий** листок латаття»[с. 68].

— **вік та стать:** дорослий, жіночий, молодий, молоденький, молодесенький, молодший, молодюсінський, наймолодший, найстарший, середульший, сорокарічний, старий, старезний, старенький, стародавній, старший, столітній, сторічний, чоловічий, юний. Наприклад, «Там була скриня з **жіночим** одягом і прикрасами»[с. 12], «— Я вродилася на **молодий** місяць» [с. 28], «Невдовзі до бараку старшин зайшов **молоденький** «денікінець», якого сторожа на брамі навіть не запитала, куди він оце чимчикує» [с. 122], «Підпрягли до вчительства і свою **молодшу** сестру Сашуню, хоч та сама ще навчалася в Радомишльській гімназії, і Лесик часом возив її бричкою до містечка за тридцять п'ять верст»[с. 21], «Так вийшло, що першим повстав **наймолодший** Лесик»[с. 20], «Четвертий, **найстарший** мій син Степан був, як і ви, отче, православним священиком» [с. 7], «**Старий** вояка (мав уже шістдесят вісім років)серед ночі навідався з лісу додому, а перед ранком двоє невідомих головорізів удерлися до хати й один із них сокирою зарубав чоловіка на очах у Явдохи» [с. 6], «На голові в нього була **старенька** крисаня, в одній руці циганчук тримав револьвер, а в другій бомбу» [с. 146], «Його **старші** брати Василь і Дмитро, як статечні вчителі, пильнували Горбулівську гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька» [с. 21], «Це Орлеанська Діва, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьомство і...носіння **чоловічого** одягу»[с. 134], «До ринку повагом в'їхала на білому коні **юна** дівчина, зодягнута по-козацькому, — в папасі з червоним шликом, у зеленій чумарці, в чоботях з острогами»[с. 100].

— **внутрішні (психологічні) риси людини:** акуратний, байдужий, безвольний, безпомічний, безпорадний, безпутний, біснуватий, благоговісний, блаженний, божевільний, бравий, бравурний, брехливий, відвертий, відданий, відзігорний, вірний, віслюкуватий, веселий, веселіший,

вибагливий, витривалий, витриваліший, вихований, впертий, вражений, гоноровий, гордовитий, грамотний, граційний, грізний, добрий, добродушний, добродушний, добродушний, довірливий, довірливіший, дивний, дисциплінований, дружній, дурний, дурненький, дурніший, енергійний, жалібний, жалісливий, жалюгідний, жвавий, жорстокий, жорстокіший, журливий, забобонний, завзятіший, загадковий, зажурений, зарозумілий, затятий, захланний, здивований, злий, зрадливий, зухвалий, екзальтований, кволіший, кмітливий, культурний, кумедний, куртуазний, лагідний, лайливий, ласий, лукавий, лютий, лякливий, легкодухий, лихий, меланхолійно-сумний, милостивий, мирний, миролюбний, мовчазний, мудрий, обачний, обережний, навіжений, найзухваліший, найкмітливіший, найдисциплінованіший, найлютіший, найпідліший, найщасливіший, найшляхетніший, найщиріший, наївний, напористий, напружений, нахабний, невтолимий, незлостивий, невірний, недовіливо-поблажливий, недолугий, ненадійний, некерований, непердбачуваний, несамовитий, непокірний, непосидючий, непохитний, нетерплячий, нервовий, неуважний, неугамний, несмілий, нестримний, нещасний, ніжний, нечесний, норовистий, окаянний, підлий, ображений, обурений, одержимий, отетерілий, підступний, переляканий, погордливий, простодушний, привітний, прикрий, приятний, прудкий, радісний, різкий, розпачливий, розумний, розумніший, самотійний, сердитий, серйозний, сміливіший, сонний, спантеличений, спокійний, справедливий, сміхотливий, смішний, стриманий, суворий, суворіший, сумирний, сумний, схвильований, хитрий, хитріший, хоробрий, шалений, чесний, чемний, шляхетний, щасливий, щедрий, щирий. Наприклад, «На його твердому обличчі лежала **байдужа**, безбарвна посмішка» [с. 182], «...а через браму, біля якої замість стійчиків у червоних погонах стояв **веселий** вусатий циган і показував револьвером у бік лісу»[с. 147], «—Людина двожильна, а кінь —істота **ніжна** й **вибаглива**» [с. 69], «— А я вам нічого й не продаю,

—сердито відповів Шуліка. — Ідіть звідки прийшли! Поки я *добрий*» [с. 16], «Якийсь час вона дивилася в його трохи *здивоване*, але загалом *спокійне* лице, їй зовсім не було страшно від того, що вона вперше вбила людину, дівчина ще не повірила до кінця, що це таки сталося»[с. 41], «*Злий* фатум завис над родиною» [с.20], «Довго ходив *мовчазний*, нічого не чув, нікого не бачив»[с. 29], «Тепер зрозумілою була та *нестримна*, часом сліпа радість киян, з якою вони зустрічали і своїх, і чужих»[с. 90], «Вони були *найдисциплінованішою* армією у світі» [с. 15], «Саме тут вичапала од печі бабуся, теж чепурна, в очіпку, *чемна, привітна* —замість бурчати, що їх розбудили, не дають спати, бабуся сказала, що зараз насипле їм пшоняної каші та юшки з ляща, ...» [с.150], «Так, він сильний, *прудкий, розумний*, але потребує уваги й любові» [с. 69], «Якийсь час вона дивилася в його трохи здивоване, але загалом *спокійне* лице, їй зовсім не було страшно від того, що вона вперше вбила людину, дівчина ще не повірила до кінця, що це таки сталося»[с. 41], «Чорне *суворе* воїнство й зодягнуте було в усе чорне—жупани, просторі штани, шапки-мазепинки з широкими чорними шликами» [с. 92-93].

— **зовнішні риси людини (тварини):** безвиглядний, безвусий, безносий, без'язикий, блідолиций, вайлуватий, вирлоокій, волохатий, вродливий, вузькоокий, вусатий, вухатий, гарний, голий, горбоносий, дзьобатий, дебелий, довгоногий, довгообразий, дужий, дужчий, жовторотий, замашний, заспаний, згорблений, змарнілий, кістлявий, косоокий, красивий, кривий, крилоподібний, круторогий, кудлатий, кульгавий, кучерявий, кучерявенький, милий, м'язистий, міцний, міцнющий, могутній, найвродливіший, найкрасивіший, найдужчий, найміцніший, незграбний, низькорослий, носатий, обтріпаний, оголений, однорукий, ошкірений, підпухлий, похмурий, простоволосий, рожевоцокий, розкосий, розчервонілий, рум'яний, сильний, сильніший, симпатичний, субтильний,

сухорлявий, слабенький, смаглявий, ставний, статечний, страшний, страшніший, стрункий, тендітний, тендітніший, товстелезний, товстий, товщий, усміхнений, худенький, худий, чепурний, червонобокий, червонолиций, червоноперий, чорнобровий, чотириногий, широкогрудий, яйцеподібний. Наприклад, «напрочуд **вродлива** дама у сніжно-білій сукні й такому ж сліпучо білому капелюшку роздавала цукерки, ще хтось розливав усім спраглим зельтерську воду»[с. 93], «— А ти хто?—спитав у Мирона **вузькоокий** «кгаренной кгієвлянін»з широким і круглим, як пательня, лицем»[с. 89], « У кожного в руках були як не квіти, то жовто-блакитна хоруговка або стрічка, один **вусатий** дідусь ніс на древку великий портрет Шевченка, а хлопчина у формі гімназиста високо над головою тримав Тарасів «Кобзар» і томик Івана Франка» [с.83], « І тут у приміщення ринку в'їхала на білому коні в супроводі кількох козаків на **гарних** конях молода дівчина»[с.229], «Справді **красивий**, як ангел» [с. 73], «Поруч із Сальським їхали начштабу Куц і **похмурий**, як ніч, хорунжий Гаєвський із прапором чорношличників»[с. 92], «Зібрали людей на майдані, і їхній командир Аралов, **міцний** горбоносий молодик із цапиною борідкою, наказав видати отамана Соколовського, інакше доведеться спалити село, а декого й розстріляти» [с. 31-32], «Дівчина зіскочила з коня, і тепер було видно, що вона невеличкого зросту, зате дуже **струнка**—либонь, інстинктивно тяглася вгору, щоб здаватися вищою» [с. 19], « Поки чоловік вірить у свою силу й перемогу, він **сильніший** за долю» [с. 190].

— **сталі ознаки:** безплідний, босий, вільний, глухий, глухонімиий, глухуватий, голий, голодний, живий, заїкуватий, мертвий, невинний, неживий, німиий, святий, скажений, сліпий, спраглий, убогий, хрещений, чужий. Наприклад, «— У нас є козак, який воює тільки **босий**»[с.27], «Дійшло до того, що в Коростишеві вони збільшевичили навіть загін вільних козаків, сформований переважно з місцевих каменотесів» [с. 23],

«За якоюсь химерною примхою долі пасічник Глухенький був *глухонімиий*, і це, казав П'ята, непогана, як на теперішні часи, познака для чоловіка, в якого можна заховатися від людського ока!» [с. 176], «Мирон поволі озирнувся і побачив, що вона *гола*, але Маруся не бачила ні своєї, ні його наготи, це була Єва, яка ще не вкусила забороненого плоду, вона була зосереджена тільки на тому, що тримала в руці» [с. 70], «Той лежав горілиць ще *живий*, мабуть, поцілили в спину, бо не видно було ні рани, ні крові, тільки передсмертна блідість уже залила його обличчя» [с. 17], «На мить Марусі здалося, що цей чоловік *мертвий*» [с. 206], «Вона теж поглядала на них з неприхованою цікавістю, чула ж раніше про Бугая, Лиха, П'яту, менше про Голуба та Шума й зовсім нічого не знала про Дякова, який і тут тримався осібно, замкнуто, мовчав, як *німий*» [с. 125], «Бо якщо, не втримавши нерви, почнеш їх завчасно сікти далі, ніж треба, вони зможуть розсипатися в розстрільну й, оговтавшись, учинити *скажений* спроти» [с. 216], «Один недолік був у його вороного Буяна— він, стерво, кусався, маючи при тому не зуби, а зубила, якими міг перегризти дишля, і, коли його брав за вуздечку хтось *чужий*, Буян кусався, як собацюра» [с. 92]

— **відношення до приміщення:** залізничний, замковий, станційний, табірний, театральний, тюремний, хатний, церковний, цирковий, шкільний, штабний. Наприклад, «Бої за стратегічний *залізничний* вузол Фастів видалися тяжкими, і головний тягар випав якразна 8-му Самбірську бригаду, до якої входив 2-й курінь Осипа Станіміра» [с. 45]

— **відношення до предмета:** армійський, в'язальний, вантажний, військовий, воєнний, газетний, гарматний, героїчний, господарчий, державний, дорожній, друкарський, земський, людський, каліграфічний, консервний, кінний, кіннотний, кишеньковий, князівський, ковальський, козацький, колгоспний, колодязний, командирський, комісарський,

корпусний, крісовий, кулеметний, легковий, надвірний, народний, національний, нелюдський, маковий, пасажирський, педагогічний, піхотний, піший, письмовий, подарунковий, пожежний, празниковий, продовольчий, револьверний, робочий, рукопашний, рушничний, святковий, службовий, союзницький, спільний, стрілецький, телеграфічний, телефонний, харчовий, хлібний. Наприклад, «Центральна **армійська** група мусила посісти лінію Білгородка — Боярка — Глеваха—Васильків — Велика Бугаївка»[с. 46], «Коли вгорі зі свистом пролітав **гарматний** набій, усі пригиналися, втягнувши голови в плечі, ніби від стрільна можна було ухилитися»[с. 52], «Вона матиме чисто **військовий** характер і не торкатиметься політики»[с. 110], «І щоб не гаяти часу, відрекомендувався та повідомив про наказ **корпусного** штабу щодо спільного наступу з отаманом Шулікою» [с. 14], «Під цю пісню вже не один кавалерист завис на коні униз головою, котромусь **кулеметна** черга перебила путлицю від стремена, і він, сучий син, виявився таким здоровенним, що вивільнена зі стремена нога волочилася по землі» [с. 43], «Ніч розверзлася на весь світ, потім стислася в **макове** зерня і вибухнула білим полум'ям» [с. 157], «Це був **стрілецький**, писаний од руки, тижневик «Розвага»» [с. 172].

— **відношення до істот:** адвокатський, бандитський, баранячий, батьківський, бджолиний, бісів, Божий, большевицький, братський, Брежнєвський, бригадний, Брусилівський, будьонівський, Васильківська, ведмежий, відьомський, вовчий, вояцький, власний, ворожий, воронячий, гайдамацький, генеральний, демонський, дикунський, дитячий, дівочий, диявольський, жидівський, зміїний, імперський, кавалерійський, кінський, ковалевий, козиний, котячий, кравецький, купецький, курінний, курячий, лисячий, літунський, мамин, Марусин, материнський, Миронів, міжнародний, моряцький, москальський, отаманський, особистий, панібратський, панський, пасічницький, партизанський, пекельний,

петлюрівський, ружовський, Саньковий, світовий, сестриний, собачий, соколинний, солдатський, солов'їний, старшинський, сучий, хохляцький, цапиний, царський, циганський, чаклунський, чекістський, червоноармійський, чоловічий, чортів, щурячий, юнацький, язичницький. Наприклад, «Після того, як Дмитро поколошматив червоних від Радомишля аж до Звягеля, підмосковський **большевицький** Раднарком, що сидів у Харкові, оголосив **бандитського** отамана Соколовського поза законом»[с. 31], «Зрозуміло, що так його називали селяни, якщо злодій прибився в їхній **ведмежий** закуток з Московщини, але ж газета могла б висловитися культурніше» [с. 186], «**Ворожа** артилерія вкопалася перед селом за вітряками й лупила у заздалегідь пристріляне місце»[с.52], «Вони бринять, натягуються до гострого болю, а потім тріскаються, як **кінський** волос, ти навіть чуєш цей тріск по всьому тілі й більше собі не належиш»[с. 77], «Чого-чого, а шаблі Маруся не брала до рук— чи заважка була для неї біла **козацька** зброя, чи, може, з якої іншої причини, але й у **кіннотній** атаці головними для неї були карабін і наган»[с.47], «П'ята зніжковів, але в **Марусин** бік і не глянув» [с. 128], «У березі пасся білий кінь, і **Миронів** погляд побіг проти течії вгору, шукаючи вершницю» [с. 66], «Уже смеркало, коли за Вільшанкою «**чортова** мазниця» сказала, що далі вона знає дорогу і, подякувавши вуханеві за поміч, запитала, як його звуть» [с.164].

- **відношення до географічних назв:** австрійський, англійський, альпійський, арабський, Бердичівський, Бессарабський, Бібіківський, Ботанічний, венеційський, віденський, Володимирська, Галицький, Германівський, Горбулівський, Гощівський, Григорівський, дарницький, Денікінський, дніпровий, Дніпровський, дороговизький, Думський, єрусалимський, Житомирський, Запорозький, Зельтерський, італійський, Кавказький, Карлів, Київський, Коломийський, кримський, кубанський,

Кумачевий, Лук'янівський, львівський, Московський, наддніпрянський, Ніжинський, Німецький, обухівський, Олександрівський, Петровський, печерський, Пилиповецький, підмосковський, познанський, покровський, польський, попільнянський, потіївський, путивльський, Радомишльський, революційний, рибальський, річковий, родинний, російський, румунський, руський, самбірський, Софіївський, татарський, трипільський, український, українсько-польський, французький, янівський. Наприклад, «За плечима у дівчини був короткий **австрійський** карабін, ремінець якого навхрест оперізував її спереду якраз поміж тими пругкими пагорками, які теж видавали її стать»[с. 18], «Мокрий **англійський** френч на Василеві блищав, як клейонка, а з великого хижого носа скапувала вода»[с.47], «На **Бібіківський** бульвар перед ними завернув якийсь *український* відділ кінноти» [с.116], «Від 25 до 28 серпня всі чекали, поки 1-й **Галицький** корпус вийде на лінію Василькова»[с. 65], «Його старші брати Василь і Дмитро, як статечні вчителі, пильнували **Горбулівську** гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька»[с.21], «**Денікінський** роз'їзд, який так зухвало обминув сотника Станіміра, невдовзі опинився біля головного двірця—перед самісіньким носом у корпусного штабу» [с. 91], «Фортуна підморгнула їм і з Білої Церкви—там большевиків розтрощив **Запорозький** корпус разом із **Дніпровською** дивізією отамана Зеленого» [с. 45], «Між **італійським** і **польським** фронтами вони удвох на день заскочили у Дроговиж до Мирона додому, а як від'їжджали, Миронова мама Марія сказала Станімірові:...»[с. 44], «Отаман «курень смерті» повернувся до Горбулева на чудесному білому коні («прикупив» у козирного кадюка), у широкій **кавказькій** бурці, зодягнутій поверх черкески з нашитими на грудях газирями— гніздами для набоїв» [с. 22], «**Київський** покровитель, він дивився поверх Хрещатика десь на печерські пагорби, та бачив, звичайно, ще далі» [с. 86], «Спершу він зібрав невеличкий загін, до півсотні перевірених козаків, а

коли навесні червона повінь залила Україну й **московський** лапоть наступив на горлянку селянам, отаман Соколовський мав уже ціле військо»[с.29], «Тоді «курінь смерті» підійшов на конях до папірні, де ташувалася **німецька** комендатура, й Олекса вдерся прямо до коменданта» [с. 22], «Це був відомий **партизанський** маневр, коли на знетямлену від страху піхтуру, що кидає ноги на плечі, зненацька налітає кіннота й вирубує всіх до ноги» [с. 47], «Коли охорону було роззброєно, Олекса —у чорній бурці, черкесці з газирями на грудях, у шапці з червоним шликом —зайшов до канцелярії, де вже збилися докупити й ревкомівці Калістрат Гелевей та Іван Шуренок, і **петлюрівський** комендант Пількевич» [с. 24], «Вержбицький, будучи помічником **повітового** старости Богданова, зібрав сотню грабіжників і, розгулюючи по селах, влаштовував ексекції» [с.20] «Серпневий наступ на Київ був швидким і успішним, особливо там, де шлях **українському** війську завчасно розчищали повстанські загони» [с. 13], «У правій руці генерал тримав невеличкого **російського** прапора, який начебто й не личив поважному воєначальнику, він тримав його наче свічку»[с. 95], «Уже смеркало, коли за Вільшанкою «**чортова** мазниця» сказала, що далі вона знає дорогу і, подякувавши вуханеві за поміч, запитала, як його звуть» [с.164].

-відношення до часу: великодній, весільний, весняний, вечірній, вранішній, вчорашній, історичний, літній, минулий, нічний, осінній, передвечірній, передранковий, пізній, ранковий, ранній, серпневий, суботній, учорашній. Наприклад, «Лише тихий **вечірній** вітрець ворухив на бруківці обгортки цукерок, загублені прапорці, жіночі шалі, хустини»[с. 104], «Де не взявся денікінець, котрий сп'яну шукав чи вітру, чи **вчорашнього** дня, та, почувши брязкіт кайданів, з переляку вистрілив у пільму» [с. 122], «Кучерявенький озирнувся і ледь не присвиснув— за три сажні від нього стояла молодесенька дівчина в тоненькій **літній** сукні й так заклично до нього всміхалася, що можна було здуріти» [с. 40], «Але в **нічний** сутіні

вони навіть не бачили, яка приязна усмішка ворушилася на повних губах полковника» [с. 112], «Соколине око в Мироновій кишені було холодним, як і все довкола пронизував дедалі дужчий **осінній** холод» [с. 119], «Горбулівці пояснять Санькові, що він прикінчив самого Аралова, бо знайдуть у вбитого срібний портсигар, на якому вигравіювані ведмедики в **ранковому** лісі, і віддадуть той портсигар Санькові як його законну трофейну здобич» [с. 34], «Короткий **серпневий** вечір погас» [с. 69]

-відношення до простору: базарний, береговий, ближній, близенький, близький, вуличний, гірський, далекий, дальній, задній, закордонний, заморський, західний, крамничний, лівий, лісовий, луговий, містечковий, місцевий, міський, найближчий, небесний, нижній, передній, південний, північний, позаминулий, поліський, польовий, попередній, потойбічний, правий, прибережний, призахідний, протилежний, пустельний, середній, сільський, сусідній, східний, тильний, центральний, чужинський. Наприклад, «За дві доби козаки це місце встигли обжити — у барак наносили соломи з **ближньої** скирти, настягали пнів і колод для сидіння, на вогні поставили тагани з казанами й варили ячну кашу та джур» [с. 212], «Так ще, буває, нудить від **близького** подиху смерті» [с. 221], «Вивчив я **далекий** звук гармати І тривожний блиск твоїх очей» [с. 6], «Він із **лівого** берега Дніпра перескочив на **правий**» [с. 73], «Окрім **місцевого** батюшки Дмитра Гов'ядовського, було багато приїжджих священиків, серед них і Степан Соколовський — високий, худий і такий само білобрисий, як усі брати Соколовські» [с. 38], «Місто все одно їхнє, можна обійтися без параду, зате зараз вони, нарешті, побачать Київ завидна, гордо продефілюють його вранішніми вулицями аж до Хрещатика, де стоїть **міська** ратуша» [с. 82], «А це означає, що нам треба йти у **протилежний**» [с. 168], «Василь перекотився до **сусідньої** кімнати, коли

крізь прочинене вікно влетіла ще одна граната, об стіну залопотіли кулі» [с. 37].

-відношення до матеріалу: агатовий, алюмінієвий, бронзовий, вівсяний, вощаний, вугільний, ганчір'яний, гасовий, глиняний, горіховий, гумовий, ґрунтовий, дерев'яний, дубовий, дротяний, залізний, жомовий, житній, кам'яний, камінний, кисилевий, конопляний, крейдяний, кукурудзяний, ліщиновий, лойовий, мармуровий, мережаний, металевий, мідний, молочний, оксамитовий, олов'яний, осиковий, очеретяний, піщаний, плюшевий, плисовий, повстяний, полотняний, пороховий, пшоняний, репсовий, силосний, слюдяний, смоляний, смушевий, солом'яний, соняшниковий, сосновий, сталевий, суконний, хмільний, хромовий, цегляний, цибулевий, чавунний, шкіряний, шовковий, яблуневий. Наприклад, «На кіннотникові стирчав рогом угору будьонівський **ганчір'яний** шолом з великою, теж **ганчір'яною**, диявольською пентаграмою на лобі, і коли він упав разом з убитим конем, то не полетів шкереберть, а красиво ліг поруч свого чотириноного товариша, обнявши його за шию»[с.43], «Несміян сказав, що один гершко продав йому це пійло як справдешній французький коньяк, а воно, виявляється, **горіхова** настоянка»[с.180], «То палав **дерев'яний** терем міліції» [с. 199], «Санько перевів погляд від річки на Льодзю, який заліг праворуч від нього за **дубовим** відземком і вглядався далі, ніж міг побачити» [с. 214], «Товстелезний ланцюг, масивне обіддя, **залізна** колодка, замок у якій відчинявся більшим ключем, ніж київська ратуша» [с. 118], «Та коли вранці він спустився в **кам'яний** льох, Марусі там не було» [с. 124], «Як вітром здуло й голову управи Рябцева, і його помічників, лише думський сторож із в'язкою ключів у руках сидів на **мармурових** сходах, повісивши голову, і зітхав у пазуху розірваної на грудях сорочки:...» [с. 104], «У роті в нього стояв **металевий** присмак, наче під язиком він тримав монету» [с. 188], «Так, для цього, бо, як тільки

вони вискочили з води, Маруся подала йому цупкий **полотняний** рушник, такий грубий, що, коли Мирон розтер ним м'язи, тіло пашіло вогнем» [с. 155], «На ній був зелений жупан, на голові **смушева** шапка зі шликом, з-під якої спадала руса коса» [с. 229], «Від північного боку табору за півверсти починався **сосновий** ліс —він зманював погляд і підохочував думку про втечу» [с. 118], «Від солодкої втіхи йому аж кольнуло в серце, він навіть не встиг відчутти болю, коли **сталева** в'язальна шпиця, яку дівчина вихопила з тугої золотої коси, увійшла йому в груди» [с. 41].

-відношення до предметів: бахматий, безладний, більмастий, брудний, в'юнкий, виразний, видимий, вогкий, вологий, гарячий, гладесенький, глянцевий, гнилий, гожий, голосний, гор'ячий, гостроверхий, гострий, гостріший, громіздкий, грубий, густий, густіший, гучний, гучніший, дзвінкий, дикий, довгополий, затишний, землистий, золотoverхий, зручний, зручніший, іржавий, каламутний, квадратний, клинцюватий, колючий, кордубатий, корчуватий, коштовний, кривий, крижаний, круглий, крутий, липкий, липучий, лискучий, льодяний, м'який, миловидний, милозвучний, мокрий, морозний, моторошний, навскісний, найгучніший, найкругліший, найогрядніший, невидимий, невиразний, незручний, нерівний, нечутний, овальний, оглушливий, ошатний, пишний, пістрявий, плескатий, пливкий, плямистий, положистий, порепаний, попелястий, прозорий, проколений, пронизливий, простакуватий, просторий, просторіший, протяжний, прохолодний, пругкий, пружний, прямий, пухкенький, рівний, різношерстий, розкішний, розлогий, свіжий, сирий, скелястий, скісний, складений, складний, скручений, слизький, смаковитий, смугастий, сонячний, спадистий, строкатий, сухенький, сухий, твердий, твердіший, теплий, тепленький, тепліший, терпкий, тисячоголосий, тихий, тоненький, тонкий, холодний, холодніший, хрипкий, хрипкуватий, цупкий, чистий, чіткий, щільний, ясний.

Наприклад, «Річечка Плиска була **вузьенька**, на два скоки конем, але в руслі **глибока**, можна скупатися»[с. 65-67], «Після Віти-Поштової було вже легше, хоча **гарячий** подмух куль ще не раз обпікав Миронові щоки»[с. 77], «Він дістав з купи паперів, десь із-під мап та наказів, **грубий** зшиток і кинув на стіл перед Мироном»[с. 172], «Застукотіли кулемети, сипнув **густий** рушничний вогонь, дико заіржали коні» [с. 42], «Постріл виходить дуже **гучний**, набагато **гучніший**, ніж у ворожого кулемета, хоча кулі, які тюкали високо, тепер дзизкають поруч,...» [с. 219], «Замість Москви його завезли на Північ, здали до дитячого притулку й почекали, поки стане повнолітнім, аби за всією суворістю закону посадити за **колючий** дріт» [с. 9], «На поясі в Шуліки красувалася коротка **крива** шабля-ятаган, а також маузер у дерев'яній кобурі, бомба й люлька»[с. 14], «Він пустив коня пастися, сам же перейшов місток, який був **мокрый і слизький** — на річці погуляла висока хвиля»[с. 72], «Прийшов четвертий ворог, спершу **невидимий**, а тепер набагато страшніший за всіх разом узятих, —він докінчував війну чорною косою»[с. 191], «— Да зачем ето, да раді Бога!— замахав перед собою **пухкенькими** ручками Рябцев, наче розганяв дим»[с.87], «Невдовзі кінь зупинився, і Маруся почула, як він тривожно втягує ніздрями **сире** холодне повітря»[с. 211], «Бахнув **сухий** револьверний постріл» [с. 37], «Я чую, що ти **твердий і сильний**»[с. 157], «—Саме так. Буває ще тигрове око, а це соколине. Чуєш, яке воно **тепле?**»[с. 75], «Лише **тихий** вечірній вітерець ворухив на бруківці обгортки цукерок, загублені прапорці, жіночі шалі, хустини»[с. 104], «Тільки горда постава голови, строга лінія шиї, **тонкий** вигин руки, зосереджений погляд, у якому, Ядвіга помітила, з'явився тривожний блиск»[с. 143].

-ціну і якість: гірший, давній, добротний, допотопний, дорожчий, кращий, ліпший, найгірший, найдешевший, найдорожчий, найновіший,

найкращий, найліпший, непоганий, непридатний, новий, новенький, новісінький, одноразовий, хороший, чудовий. Наприклад, «Вощина була темна, стара, і мед у ній теж був **давній** і вистояний»[с.181], «адже брусилівська цегельня випалювала **найкращу** в повіті черепицю і під нею червоніли навіть дерев'яні воловні, що стояли по лівий бік од гуральні»[с. 196], « **Кращого** місця для відпочинку годі шукати» [с.189], «За якоюсь химерною примхою долі пасічник Глухенький був глухонімий, і це, казав П'ята, **непогана**, як на теперішні часи, познака для чоловіка, в якого можна заховатися від людського ока»[с. 176], «Осип ще не встиг обмізкувати наказ, як надійшов **новий**:...»[с. 78].

- **масть тварини:** буланый, вороний, гнідий, чистокровний. Напр.: «**Вороний** кінь був сірий від мила, і, коли зупинився, хвіст і грива на ньому обвисли»[с. 82], «Миронові дістався **гнідий**, довгий і широкий у спині жеребець, на якому легко можна було поміститися вдвох, а Марусі перепавав коник сірий і худий, як хорт, зате легкий у ногах»[с. 164].

Отже, до найбільш поширених лексико-семантичних груп прикметників роману «Маруся» Василя Шкляра належать назви за внутрішніми та зовнішніми рисами істот, а також за кольором. Доходимо висновку, що в аналізованому творі Василь Шкляр вживає здебільшого якісні прикметники. У словопоказчику до роману «Маруся » Василя Шкляра сформовано реєстр прикметників, серед яких до розряду якісних належать: бадьорий, багрянний, безбарвний, бідний, білий, важкий, великий, гіркий, гіркуватий, легкий, малий, гострий, густий, зручний, найзаможніший, мокрий, сухий, твердий, теплий, міцний, сильний, сильніший, слизький, цікавий, чистий, швидкий та ін. Наприклад, ««На його твердому обличчі лежала байдужа, **безбарвна** посмішка»[с. 182], «Кінь той був чи **білий**, чи **срібний**, більше нічого не пам'ятає Євген Соколовський, тільки ще чує з тієї далини одним однісіньке слово:

«Нарцис!» [с. 11], «До чого вони добалакаються? — з *гіркою* усмішкою глянув Станімір на Мирона»[с.91], «Зібрали людей на майдані, і їхній командир Аралов, *міцний* горбоносий молодик із цапиною борідкою, наказав видати отамана Соколовського, інакше доведеться спалити село, а декого й розстріляти» [с. 31-32].

Оскільки більшість прикметників у романі є якісними, то відповідно автор часто утворює від них ступені порівняння. У художньому стилі мовлення вживання синтетичної й аналітичної форм вищого і найвищого ступенів порівняння має свої особливості. Прості (синтетичні) форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників економніші, історично традиційні, давні, тоді як аналітичні більш характерні для наукового та офіційно-ділового стилів. Синтетичні форми ступенів порівняння прикметників більш емоційні, менш нейтральні, ніж аналітичні. У романі не виявлено жодного прикладу використання складеної (аналітичної) форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.

У романі Василь Шкляр вживає прикметники синтетичної форми компаратива: *веселіший, дорожчий, дужчий, жорстокіший, завзятіший, тендітніший, твердіший, розумніший, сміливіший, хитріший*. Наприклад, «Цей день, 30 серпня, видався найсвітлішим у його житті, а завтрашній обіцявся бути ще *веселішим*» [с. 78], «Вони вже знали, що росіяни до українців набагато *жорстокіші*, ніж до німців» [с. 231], «Маруся ніяк не могла зрозуміти, чому оголений чоловік видається більшим, аніж зодягнутий, тоді як гола жінка, навпаки, показує на *тендітнішу*» [с. 74], «—Наших голів багато, а твоя, батьку, одна *розумніша*! — знов гуртом в один голос проказали «полковники»» [с. 16], Коли переходили села, люди приглядалися до них з-за тинів, *сміливіші* виходили за перелаз, а дівтора вибігала на вулицю й кричала»[с. 132].

У романі “Маруся” чимало прикметників простої форми найвищого ступеня порівняння, а саме: *найзухваліший, найкмітливіший, найкрасивіший, найдисциплінованіший, найлютіший, найпідліший, найщасливіший, найшляхетніший, найциріший*. Наприклад, «Він ще там, на подвір’ї табору, коли соколине око налилося теплом, упізнав цього **найкрасивішого** та **найзухвалішого** в світі циганчука із синьо-сірими очима»[с. 148], «Вони були **найдисциплінованішою** армією у світі» [с. 15], «Йому теж годилося зажуритися через затримку наступу, але ці чотири дні стали **найщасливішими** в його житті» [с. 65].

РОЗДІЛ II. Сполучуваність прикметників та іменників в аналізованім тексті

Важливу роль у розкритті ідейного змісту роману відіграють портретні характеристики героїв. Автор широко використовує цей композиційний засіб, щоб увиразнити головні та другорядні образи твору, візуально представити зовнішній вигляд героїв та розкрити їхній внутрішній світ. Портрет у В. Шкляра, виконуючи головну функцію, яка полягає у відтворенні образу того чи іншого героя через опис його зовнішності, особливих прикмет і розкриття внутрішнього світу, здатен убирати в себе множинність змістів, наповнюючи їх додатковою символікою. Лінгвістичний аналіз портретних характеристик роману «Маруся» показав, що основними мовними засобами їх змалювання є прикметники з описовим значенням та емоційно забарвлені іменники.

Іменник із додаванням різноманітних афіксів, а також емоційно забарвлений іменник у художньому творі допомагає автору виразити своє ставлення до того чи іншого персонажа. Прикметники ж дають змогу схарактеризувати ознакові вияви людського життя. Вони уточнюють іменник, конкретизують його, а також допомагають яскраво описати різні предмети, зокрема внутрішні риси та зовнішній вигляд героїв. Для портретних характеристик персонажів, для авторської оцінки образів важливу роль відіграє саме сполучуваність іменників із влучними прикметниками. Адже ці частини мови найкраще слугують для творення образів в уяві читача. Прикметник формує візуальні картини та допомагає краще пізнати того чи іншого героя твору.

Василь Шкляр у романі «Маруся» часто послуговується групою іменників, що означають власні та загальні назви істот, а також назви людей за національністю та територією проживання. Автор дуже часто та майстерно використовує емоційні синоніми, можна також побачити й

контекстуальні, а саме перифрази, які виступають яскравим засобом характеристики персонажів будь-якого твору. Зауважимо, що прозаїк також часто використовує прикметники, які сприймаються зором, особливо для опису зовнішніх рис людей. Такі прикметники вживають для увиразнення осіб, а також для їхнього детального опису. Загалом суть полягає у називанні ознаки та здійсненні певного сугестивного впливу на читача.

У досліджуваному романі досить часто натрапляємо на прикметники для опису рис обличчя людей. Адже за допомогою таких описів автор може передати як зовнішність, так і внутрішній світ героїв і їхні душевні цінності. Василь Шкляр описує обличчя людей і тим самим показує їхню справжню сутність.

«Природно, що в композиції біографічного роману ключову роль відіграє портрет реальної головної героїні, який ґрунтується на документальних свідченнях людей, котрі особисто знали Марусю і залишили про неї спогади. У творі портрет постає деконцентрованим, розгорнутим, національно зорієнтованим. Він ніби складається з окремих фрагментів, що частково переплітаються один з одним, а інша їхня частина доповнює і поглиблює сутність художнього образу людини, котра є героєм твору й відповідає її психологічному стану.» [10, с. 318]

Найчастіше прозаїк називає головну героїню за іменем, тобто *Маруся*. Цей іменник у різних словоформах він вживає чотириста сімдесят разів. Також автор досить часто використовує слово із лексико-семантичної групи “*Назви професій та посад*” *отаманиа*. Це слово Василь Шкляр використовує двадцять дев’ять разів у різних формах. Десять разів використано іменник *вершниця* з першим значенням цього слово, тобто людина, що їде верхи на коні. Частотним є й іменник дівчина, яке вжито в романі п’ятдесят один раз. Усі іменники на позначення головної героїні

твору найчастіше автор сполучає із такими прикметниками: **тендітна, маленька, молодесенька, юна, жвава, найвродливіша, сільська**. “І навіть те, що побачили таку **юну дівчину**, кидало їх у моторош” [с. 299]; “І тут у приміщення ринку в'їхала на білому коні в супроводі кількох козаків на гарних конях **молода дівчина**.” [с. 309] “Всі дивувалися, що **Маруся** така **молодесенька**.” [с. 309]

Також один раз використано стилістично забарвлене слово **дівчисько**. Його сполучено із прикметниками **тендітне, веснянкувате та субтильне** “...перед ними була не сувора відунка-язичниця і навіть не дебела войовнича молодиця, якою вони уявляли Марусю, а **тендітне веснянкувате дівчисько, таке субтильне**, що його, либонь, і кінь не чув під собою.”

Автор показує й ставлення інших героїв до дівчини. Так, Євген Соколовський називає дівчину **зіронькою**. Цей іменник зі зменшено-пестливим суфіксом **-оньк-** вжито щодо дівчини лише один раз у кличному відмінку однини та сполучено з прикметником **ясна** “Марусю, дитино, **зіронько ясна...**” [с. 311]

Що стосується прикметників на позначення внутрішніх рис дівчини, то автор використовує такі: **впертий, непокірний**. “ — Чому Маруся? — спитав Мирон. — Вам не подобається? — Ім'я красиве, а що в ньому? — Це найупертіше жіноче ім'я , — сказала вона. — Ви **вперта**? — Ні, я **непокірна**.” [с. 89]

Василь Шкляр концентрує увагу на характерних подробицях зовнішності Марусі, вирізьблює в них виразні індивідуальні риси, зосереджується на окремих деталях, які виділяють її особистість з-поміж інших героїв роману. Автор привертає увагу читача детальними описами обличчя головної героїні загалом та кожної його частини зокрема. Так, для

характеристики обличчя Марусі Василь Шкляр обирає прикметники *вилицюватий, чистий, загадкове, юне*.

Прикметник *вилицюватий* автор вживає у творі лише два рази. Обидва рази прикметник вжито у середньому роді однини та сполучено з іменником обличчя *Тепер усі заново вступилися в неї, заново побачили це зовсім юне обличчя – вилицювате, з легким ластовинням на прямому носі, з повними вустами, над кутиком яких темніла родимка-мушка. [с. 22-23]; Від неї пахло вітром і димом. Обличчя було загадковим.*” [с. 96] *Вона мовчала, вона навіть не дивилася на Мозоліна, а прислухалася до чогось іншого, тільки не до нього, не до Мозоліна, і на її вилицювatomу обличчі блукала загадкова усмішка [с. 300].*

Під час дослідження виявлено, що прикметник *вилицюватий* у значенні з великими, випнутими вилицями автор вживає лише на означення обличчя головної героїні. А даючи оцінку вилицям Марусі, Василь Шкляр використовує прикметник *широкий*, який можемо зустріти у романі дев’ятнадцять разів. П’ять разів прикметник вжито у чоловічому роді, п’ять разів — у жіночому, три рази — у середньому роді та п’ять разів — у множині. З’ясовано, що автор вживає прикметник *широкий* у лише першому значенні, а саме який має велику ширину; протилежне вузький. Але для опису зовнішньої характеристики людини Шкляр використовує слово один раз, сполучивши його з іменником вилиці. *“Її синьо-сірі очі мали східну подобу через широкі, виразно окреслені вилиці” [с. 23]*

Для точнішого опису Марусиного обличчя автор використовує такі іменники: *усмішка, ластовиння*, що не є часто вживаними словами в романі. Перше слово Василь Шкляр найчастіше сполучає з прикметниками *ясний* та *теплий*, а друге — з *легкий*. Прикметники *ясний* та *теплий* у цьому випадку автор вживає в другому переносному значенні як *“нічим не*

засмучений, не затьмарений; спокійний, безтурботний” СУМ [XI, 255] і “який виражає доброзичливе ставлення, прихильність, приязнь і т. ін.” СУМ [XI, 255]. “Хіба ні? — її **усмішка** була **ясною і теплою**.” [с. 13]. Прикметник **легкий** автор використовує у творі тринадцять разів. З них шість разів у чоловічому роді, три рази у жіночому роді, чотири рази у множині, та лише один раз у середньому роді. Тобто прикметник легкий у значенні «не дуже сильний, ледве помітний, незначний (силою, розмірами, ступенем вияву)» автор вживає лише раз у сполученні з іменником ластовиння для опису обличчя Марусі. “...заново побачили це зовсім юне обличчя — вилицювате, з **легким ластовинням** на прямому носі, з повними вустами, над кутиком яких темніла родимка-мушка” [с. 23-24]

Під час опису такої частини обличчя як **ніс** автор використовує вербальний засіб **прямий**. Цей прикметник у романі використано два рази у чоловічому роді, але лише один раз його сполучено з іменником ніс для повнішої характеристики головної героїні. У цьому словосполученні автор використовує прикметник у значенні рівно витягнутий у якому-небудь напрямку, без вигинів; протилежне кривий. “...заново побачили це зовсім юне обличчя — вилицювате, з легким ластовинням на **прямому носі**, з повними вустами, над кутиком яких темніла родимка-мушка” [с. 23-24]

Один раз автор використовує іменник ніс зі зменшено-пестливим суфіксом **носик**, яке первинним значенням “органу нюху у вигляді виступу над ротом з дихальними шляхами на обличчі людини, морді тварини” СУМ [V, 426] “... ніжка у неї гарна, струнка, з високим підйомом, а на розчервонілому від холоду **носику** навіть не видно ластовиння, хоч воно їй теж до лиця. ” [с.21]

Традиційно губи, рот, уста людини символізують характер, вдачу, натуру, визначають ставлення до інших співрозмовників. Іменник **губи**

автор використовує у прямому значенні як *“кожна з двох шкірно-м'язових рухомих складок, що утворюють краї рота у людей і тварин”* СУМ [II, 186], щоб передати первинне значення даної лексеми. Автор вживає іменник чотири рази та лише у формі *множини*, а іменник **рот** — один раз. Для опису Марусиних губ та рота прозаїк сполучає цей іменник з прикметником **холодний** у першому прямому значенні *“який має низьку або відносно низьку температуру”* і складеним прикметником **тремтливо-гарячий** *“Її губи були холодними, а рот тремтливо-гарячий.”* [с. 96]

Також використовує автор синонім до слова *губи, рот* іменник **вуста**. Вживає його лише у формі *множини* *“білий кінь під дощем набрав кольору темного срібла, але Мирон бачив тільки темну родимку над кутиком вуст, Маруся була вже далеко, а він бачив цю родимку й чув — не бачив, а чув — тривожний блиск її синьо-сірих очей.”* [с.47]

Для окреслення уст Марусі Василь Шкляр використовує епітет, виражений прикметником **повний**. Це слово автор вживає у романі шість разів, з них один раз у чоловічому роді, два рази у жіночому та чотири рази у множині. З метою опису обличчя людей прикметник повний використано два рази у сьомому значенні, тобто *“в міру товстий, округло-пухлий”* СУМ [VI, 681], і сполучено з іменниками вуста та губи *...з повними вустами, над кутиком яких темніла родимка-мушка* [с.22-23].

Важливе значення в описі обличчя людини відіграє характеристика погляду, адже за виглядом очей або за описом поглядів виражаються риси характеру персонажа, а також змінюється смислове навантаження тексту. Тому досить частотним словом роману є іменник **очі**. Воно використане тридцять п'ять разів у різних словоформах. Щодо очей головної героїні автор не обмежується лише кольором та формою. Через очі Шкляр

показує внутрішню сутність дівчини. Для опису цього органу автор використовує різні словесні засоби, зокрема він використовує іменник *блиск*. Для означення блиску в очах дівчини вжито прикметники *магічний* та *тривожний*. Автор використовує прикметник *магічний* три рази, два з яких — у переносному значенні: “*надзвичайно сильний, непереборний; чарівний, чудодійний*” СУМ [IV, 590]. Прикметник *тривожний* як “*той, що сповнений тривоги, неспокою, хвилювання*” СУМ [X, 255] вжито у романі вісім разів, п’ять разів його сполучено з іменником погляд і один раз — з іменником блиск для опису очей людини *Тільки молоде весняне сонце могло подарувати таку золоту косу. І веснянки, і родимку над кутиком вуст. І магічний блиск очей. Не чаклунський, а синьо-гарячий тривожний блиск* [с. 36].

Для опису фізіологічних особливостей цієї частини обличчя Шкляр використовує авторський прикметник *східний*. Поєднання цього прикметника з іменником очі є невластивим для української літератури. Натомість автор роману «Маруся» вживає один раз прикметник східний у множині в невластивому йому значенні тобто у значенні “*вузький, косий, схожий до погляду представників монголоїдної раси*” СУМ [IX, 888]. Також Василь Шкляр використовує два схожих за значенням прикметники *косий* та *розкосий*. Ці слова використано лише по одному разу в множині зі сполученням іменника очі “— *Не вірите? — Маруся звузила свої східні, ніби трішки підпухлі, очі й подивилася на поручника Гірняка, — Хочеш сказати, що в мене **косі** очі? — Не вигадуй, очі у тебе трішки **розкосі**. Це зовсім інше. — У школі хлопці називали мене монголкою. — Я не бачив кращих очей, — сказав він. — Вони у тебе як... — Як що? Він хотів сказати: як у скіф’янки. Але мовив інакше: — Як темно-сині квіти*[с.211]

Для опису кольору очей автор використовує прикметник *синьо-сірий*. Цей кольоратив він вживає п’ять разів тільки у формі множини та у

сполученні з іменником очі *Усмішка в її синьо-сірих очах промінилася тривожним блиском*[с.73]; *Але тіло — то тільки сота часточка від того, що може зчитати матуся з очей дочки, і Ядвіга Квасніцька побачила в тих синьо-сірих очах таке, про що боялася й думати* [с.191]; *Попереду летіла Маруся, Маруся, Маруся! — червоний шлик розвівався за нею, білий кінь під дощем набрав кольору темного срібла, але Мирон бачив тільки темну родимку над кутиком вуст, Маруся була вже далеко, а він бачив цю родимку й чув — не бачив, а чув — тривожний блиск її синьо-сірих очей*[с. 61].

Автор не випадково використовує змішаний кольоратив при характеристиці очей головної героїні. Згідно з народними традиціями, «очі — це дзеркало душі». Досліджено, що люди з синіми очима непоправні романтики. Вони відрізняються сентиментальністю, романтичністю і чарівливістю. Власники синіх очей здатні закохатися до безпам'ятності. Водночас люди, які наділені сірими очима, є дуже працелюбними. До головних характеристик можна зарахувати розсудливість, вдумливість і допитливість. Це, як правило, реалісти, які віддають перевагу все робити ґрунтовно і сумлінно. Під час аналізу образу головної героїні роману виявлено саме такі риси характеру.

Окрім опису обличчя головної героїні, автор приділяє велику увагу змалюванню голови повністю та різних її частин інших персонажів. У досліджуваному тексті фіксуємо такі слова, як **обличчя** та **лице**. Ці іменники Василь Шкляр сполучає з такими прикметниками: **довгообразе, чорне, чуже, велике, кругле, темне**. Для опису форми голови та з метою подання загальної характеристики обличчя героїв роману письменник чотири рази використовує прикметник **довгообразий** “*Потиснувши Василеві руку, генерал Кравс викотив очі на Сашу, від чого його довгообразе лице видовжилося, як у коня* [с.80]; *Сиве волосся підстрижене*

під «їжака», *довгобразе лице, широке міцне підборіддя*[с.82]; два рази-*яйцеподібний* у сполученні з іменником голова Бредов — чоловік легкої статури з *яйцеподібною головою та кущиком вусів під носом* — привітався за руку з генералом Кравсом, обидва вони назвалися за військовою формою [с.144].

Також у романі один раз вжито прикметник *великий-великий* у сполученні з іменником *лице*. Тут автор використовує повтор прикметника з метою підсилення ознаки *Унав закривавлений Юрко Рабенчук, здивовано схотівся за груди Зеник Богуш — лице його стало великим-великим*[с. 55].

З іменником лице Василь Шкляр також сполучає і прикметники *широкий* та *круглий* — *А ти хто? — спитав у Мирона вузькоокий «кгаренной кгієвлянін» з широким і круглим, як пательня, лицем* [с.118].

Під час аналізу виявлено, що досить часто Василь Шкляр з допомогою прикметників для опису лица передає емоційний стан людей, а також стан їхнього здоров'я *Якийсь час вона дивилася в його трохи здивоване, але загалом спокійне лице, їй зовсім не було страшно від того, що вона вперше вбила людину, дівчина ще не повірила до кінця, що це таки сталося* [с.53]; *Хлопці щось до нього кричали, але Михась нічого не чув. Його чорне, як земля, обличчя було чуже й незворушне* [с.68]; *Осип винувато опустив голову, витримав паузу, а тоді звів своє окаянне лице до неба, гейби та Магдалина, що кається, і запитав у майдану:...*[с. 132]; *Лице Бредова, яке перед цим поблідло, тепер взялося хворобливою прозеленню* [с.146]; *Хоча Дяков був серед них найстарший, переступив за тридцятку, але його кістляве, темне від щетини лице скувала холодна байдужість, він не встрявав у розмову, вуста його були стиснуті, як у мерця* [с.168].

Василь Шкляр під час опису зовнішності не упускає навіть дрібних деталей, він описує її детально й повністю, тому у творі ми натрапляємо на опис і різних частин обличчя та волосяних покривів, наприклад, **вуха, вуса, ніс, губи, чоло, зачіска** тощо.

Василь Шкляр використовує епітети, що характеризують волосяні покриви обличчя та голови, як-от: *біля якої замість стійчиків у червоних погонах стояв веселий **вусатий** циган і показував револьвером у бік лісу [с. 197]; —А далі... — прапориц Дмитро Соколовський подивився своєму безвусому братові в очі й сказав те, що потім повторюватиме ще не раз: — Будемо держати Україну[с.28]; У кожного в руках були як не квіти, то жовто-блакитна хоруговка або стрічка, один **вусатий** дідусь ніс на древку великий портрет Шевченка, ...[с.111]; — Но! Босий і з підкоченими до колін холошами. Сам **чорнявий**, а вуса **руді**[с.162]; Якби він зголив **сиві короткі** вуса, то зі своєю **впертою** зачіскою мав би вигляд вродливого сорокарічного чоловіка, а так показував на старшого[с.80].* Що стосується зачіски персонажів, то Василь Шкляр використовує три рази складний прикметник простоволосий у значенні з непокритою головою *Марусі від того знов защеміло серце, защеміло й стислося дужче, бо вона в голові колони вже під'їжджала до свого подвір'я, де біля воріт гордо стояв її **простоволосий** тато, стояв Тимофій Соколовський, дяк Покровсько Миколаївської церкви — не по літах ставний, широкогрудий, тільки борода його й колись русяве волосся тепер споловіли, наче голову йому притрушено попелом[с.182]; Роздосадуваний Олекса рушив до виходу, аж тут базарний гомін якось ураз притих і всі голови — в хусточках, картузах, капелюхах, **простоволосі** — повернулися в бік брами, яку обсіли Олексині залізні гуси. Ах!!![с.134-135]; Решта вершників теж були на добрих конях, зодягнуті хто в чому — від світло-зеленого френча англійського крою до сірої свити, хто в напасі, хто **простоволосий**, але*

всі веселі й усміхнені, тільки зуби блищали на засмалених сонцем і нічними багаттями лицях[с.22]. Один раз зустрічаємо прикметник кучерявий у другому значенні, а саме той, який має кучері; з кучерями *Краций* за інших був цей **кучерявий** хлопчина, може, ще не встиг стати звіром, бо всі москалі справляли нужду прямо на вигоні біля ставка, а він вирішив пройтися берегом річки-струмочка [с.52].

Для опису зовнішності персонажів використовує автор і прикметник **носатий**, тобто людина з великим носом *Дехто реготнув, хтось пирснув у кулак, щоб не образити ад'ютанта, а один носатий вершник заіржав, як жеребець*[с.23]. Також можемо зустріти прикметники для опису вух персонажів — *Не гнівайся, Сіроманцю, — сказала Маруся. — Але в тебе дуже красиві вуха*[с.221]. У романі також два рази використано складний прикметник **рожевощокій** у чоловічому роді *Першим запросили до нього Тимофія Лободу — самого, без ад'ютантів, а потім рожевощокій старшина у довгому бахматому френчі з відстовбурченими кишенями покликав отамана Соколовського* [с.77]; *Прочинилися двері, і рожевощокій ад'ютант із відстовбурченими кишенями голосно сповістив: ...*[с.80].

Досить часто Василь Шкляр подає вербальний опис очей. Для цього він використовує різноманітні засоби, важливу роль серед яких відіграють саме прикметники. За допомогою характеристики поглядів автор передає риси характеру персонажів, їхній настрій, ставлення до тих чи інших подій у романі *Очі горіли похмурим вогнем*[с.88]; *На Хрещатику рух уповільнився, зате можна було роздивитися на цих дивовижних людей зблизька, побачити їхні щасливі обличчя, збуджені очі, що горіли вогнем нестримної радості* [с.127]; *У сотника Божка були найкругліші очі, тобто одне око, бо на другому чорніла шкіряна пов'язка, у нього найдужче закандзюбився ніс, і від того Божкове лице здавалося хижим,*

як у лисого чорта [с.137];— Очі в нього **ласкаві**, — додав хорунжий Зелений. — Але часом як блисне ними, то ніби наскрізь прошиє [с.163]; Смаглявий, очі **смолянисті**, великі, і брови над ними сходилися розгонистими крильми[с.171]; Навіть Дяков підвів на неї свої **байдужі, холодні** очі [с.175]; Темні змучені обличчя враз проясніли, хлопці повищали зростом, їхні очі загорілися **дивним** блиском[с. 212]; Лісовики викотили **великі**, як курячі яйця, очі[с.217]; Хлопці підвели **мокрі** очі на капелана отця Михайла: як він дивиться на те, що Гультайчук затяг веселої над убитим, але їхній польовий духівник теж утер сльозу, і це вперше Мирон побачив, як його краянин із Розвадова священник Михайло Якубів заплакав на похороні[с.235]; Він поволі підняв голову й подивився на неї **відсутніми** очима. Вони, його запалені очі, були **червоні** не від безсоння [с.279]; —Чого тобі? — холодно спитав Льодзьо. Він завжди говорив холодно, й очі у нього були **холодні**, й гостре, як сокира, лице було льодяне[с.289].

Спостерігаємо, що з іменником очі автор сполучає найрізноманітніші прикметники, часто з нашаруванням авторського значення. Отже, Василь Шкляр вживає як і загальноприйняті літературні словосполучення, так й експериментує у підборі означень для характеристики зору, погляду та очей персонажів.

У досліджуваному романі натрапляємо досить часто на загальні описи зовнішності людей, що дозволяє сформувати думку про того чи іншого героя, побачити його очима автора або літературних персонажів. Портрет у романі «Маруся» Василя Шкляра – це далеко не звичайна фотографія героя. Його естетична функція у творі є набагато більшою. Це не просто опис зовнішності персонажа, а складник створення його образу. Такі описи також допомагають осягнути художній світ самого автора. До того ж обрання тих чи інших прикметників, що сприяють створенню портретної

характеристики героя, її інтерпретація пов'язані з індивідуальним стилем автора, творчою манерою, а також з його світоглядними переконаннями.

Під час загальних описів людей автор використовує прикметники для характеристики віку, росту, розміру та ваги. Цілком виправданим є те, що найчастіше у творі зустрічаємо описи зовнішності головної героїні. Василь Шкляр дає їй авторську оцінку, а також оцінює її очима інших персонажів. Наприклад, прикметник **стрункий** автор вживає у романі п'ять разів, чотири з яких з метою опису частин тіла дівчини *Дівчина зіскочила з коня, і тепер було видно, що вона **невеличкого** зросту, зате дуже **струнка** – либонь, інстинктивно тягнулася вгору, щоб здаватися вищою. Тут-таки спішився й вершник у блідо-зеленому френчі, перехопив у неї повід, відступив з конем убік, і на його витягнутому обличчі застигла вся урочистість моменту [с.23]; Ніжка у неї **гарна, струнка, з високим** підйомом, а на розчервонілому від холоду носику навіть не видно ластовиння, хоч воно їй теж до лиця[с.25]; Перед ним миготіли її **стрункі** ноги, сукня від бігу злітала вгору, відкриваючи вище дівочу звабу, солдат від того дурів, ще дужче налягав на ноги, змахуючи з обличчя гарячий піт, та знов ловив у жменю лиш вітер[с. 53].*

Вік та зріст Марусі автор описує очима отаманів повстанських загонів, які, наслухавшись чимало легенд про дівчину, з цікавістю розглядали її зовнішність. Василь Шкляр використовує тут прикметники з протилежним значенням з метою показу хибної думки отаманів та наголошенні на тонкому, ніжному своєю будовою тілу головної героїні *Бувалі в бувальцях отамани, котрі ставилися до тих оповідок з недовірко-поблажливою усмішкою, тепер, однак, їли Марусю очима, не приховуючи своєї цікавості й щирого подиву, – перед ними була **не сувора** відунка-язичниця і навіть **не дебела войовнича** молодиця, якою вони*

уявляли Марусю, а *тендітне веснянкувате* дівчисько, *таке субтильне*, що його, либонь, і кінь не чув під собою[с.168].

Біблійною Євою, що хоче спокусити свого Адама, постає Маруся в очах Мирона в ніч їхньої близькості. Галичанин милується дівочими принадами Марусі, доповнюючи портретну характеристику героїні інтимними спостереженнями еротичного характеру. Для передачі повноцінного образу та увиразнення принад дівочого тіла автор використовує різноманіття прикметників *Після купелю її груди стужавили, маленькі дівочі соски були схожі на дві смородини, що червіньково відсвічували проти червоного місяця* [с. 93]; *Її губи були холодними, а рот тремтливо-гарячий*[с. 96]; *Він узяв її обличчя в долоні і глибоко подивився Марусі в очі* [с. 98].

Загальну характеристику автор надає й іншим персонажам роману. Зокрема можемо побачити такі прикметники для характеристики тіла Мирона *Вона милувалася на його м'язисте, широке у грудях тіло, яке при світлі місяця теж було наче вилите з міді. Маруся ніяк не могла зрозуміти, чому оголений чоловік видається більшим, аніж зодягнутий, тоді як гола жінка, навпаки, показує на тендітнішу. ... Його смаглява рука на її білих грудях здавалася чорною, як у мавра. Маруся всією собою вслухалася в доторки тієї руки, від яких у лоні пробігав болісний лоскіт. ...*[с.99].

Серед інших членів родини Соколовських у романі представлений короткий деконцентрований портрет Лесика, Олекси Соколовського, який став називати себе “отаманом “куренья смерті”. При описі зовнішності цього героя автор використовує здебільшого кольоративи для підкреслення національності його вбрання *Олекса – у чорній бурці, черкесці з газирями на грудях, у шапці з червоним шликом – зайшов до*

канцелярії... **Біла** шабля на коліщатку вкотилася слідом за отаманом [с. 29]. Важливу роль прикметники відіграють в останньому описі Олексі Соколовського *Олекса лежав під перилами мосту роздягнений до білизни, хтось поживився його буркою, черкескою, **білою** шаблею й **козацькою** шапкою з **червоним** шликом. Він був зовсім не схожий на себе – **чуже** обмерзле лице із заледенілими повіками вже втратило навіть маску смерті. **Біляве** волосся покострубатило, шия зчорніла, спідня сорочка на грудях була **бура** від крові [с. 32 – 33]. Зовнішність загиблого отамана показана через окремі портретні штрихи, у яких відчутний подих смерті.*

У лаконічному портреті брата Марусі священика Степана Соколовського прикметники є основним засобом опису *“Він стояв на амвоні **худий, блідолиций, як самотній** печерник, чийх молитов не чує ніхто, окрім Бога” [с.188].* Порівняння з печерником лише підкреслює аскетизм життя людини, що пов’язала свою долю з служінням Богу.

Для опису зовнішності батька Марусі Тимофія Соколовського, а саме для підкреслення його віку письменник використовує здебільшого кольоративи. Виразними деталями цього портрету є колір волосся і горда постава. Зокрема, прикметник білобрисий автор вживає у романі два рази, один раз для опису волосся з нашаруванням значення посивілий *...Тиміш, цей мандрівний дяк гайдамака, котрий тридцять літ тому прибився в їхні краї з Чигиринщини... примандрував на її голову, **білобрисий, вії білі, борідка біла**, не знати, чим він і спокусив її, відзігорну шляхтянку Ядзю [с. 191]; Біля воріт гордо стояв її **простоволосий** тато, стояв Тимофій Соколовський, дяк Покровсько-Миколаївської церкви – не по літах **ставний, широкогрудий**, тільки борода його й колись **русяве** волосся тепер сповіли, наче голову йому притрушено попелом... [с. 182].*

Окрім прикметника білий для окреслення віку персонажів, у значенні той, який утратив своє забарвлення, став білим, срібlistим (про волосся), автор частіше вживає прикметник сивий. Це слово у романі використано десять разів, два рази – у чоловічому роді, два- у жіночому, один раз- у середньому та п'ять разів у множині *Біля аптеки на стовпі висів у зашморгу **сивий** чоловік. Це був тутешній аптекар Мошко Фалікман, який гречно прийняв на постій двох «гаспод афіцеров», а вони так віддячили йому через те, що вчасно не дав їм горілки[с.235]; Батько звів угору **сиві**, наче поси́лані попелом, брови[с.293]*

Що стосується Явдохи, то її найповніший опис подано на початку роману, коли вона після 17 років мовчанки, що настала під час похорону її чоловіка, батька Марусі, Тимофія Соколовського, несподівано навіть для доньки Гані перед смертю заговорила. Автор робить акцент на позі героїні, яка, не зважаючи на поважний вік і ті нещастя, що випали на її долю, залишилася прямою, не згорбленою, нездоланною матір'ю й дружиною родини героїв ...*Його дружина Явдоха навіть на похороні не зронила ні слова. Вона оніміла. І тепер, через стільки літ, виходило так, що стара тільки вдавала із себе німу, гордуючи людьми та світом. Із односельців її рідко хто бачив зблизька. Явдоха нікуди не ходила далі за своє подвір'я, – **худа, висока, зодягнута в усе чорне**, вона цілими днями сиділа на призьбі, рівно тримаючи спину й голову. Дивно було, що її не згорбили літа, не зігнуло горе, сиділа стара поважно й гордовито, наче в спині мала сталеву вісь[с. 5 – 6].*

Василь Шкляр вживає прикметники як нульового, так і найвищого ступеня вияву ознаки. Наприклад, для опису зовнішності людей у значенні гарний, тобто той, який має привабливу зовнішність, привабливі риси обличчя, автор одинадцять разів використовує прикметники вродливий та красивий. Шість разів прикметник красивий вжито у чоловічому роді, два-

у жіночому, один раз у середньому, та два рази автор вжив його у множині. Щоб підсилити вияв ознаки автор часто сполучає це слово з прислівником дуже — *Він у мене дуже **красивий** був, — сказала стара. — Це мій найменшенький. Він і зараз красивий, правда ж?*[с.187]. Також від цих слова письменник створює прості форми найвищого ступеня порівняння *Він ще там, на подвір'ї табору, коли соколине око налилося теплом, упізнав цього **найкрасивішого** та найзухвалішого в світі циганчука із синьо-сірими очима* [с.199]; *Василь хотів востаннє побачити своїх рідних сестер Віру, Ганю, Устинку й найменшеньку Сашу, яка ступила на гостру, як бритва, стежку братів. Хотів згадати **найвродливішу** в світі жінку Надю Круглецьку, колись Дмитрову, а тепер... його, його, його дружину, згадати ТЕ, що стане таємницею їхнього роду; ...*[с.84].

Що стосується загального опису людей, а саме її росту та розміру, автор використовує невласливі для цього прикметники. Він використовує прикметник невеличкий у романі сімнадцять разів, один раз сполучаючи його з іменником верхівець з метою показу росту персонажа твору. Прикметник вжито зі зменшено —емоційним суфіксом -к-. Також у значенні малий розміром вжито прикметник дрібний *Щоправда, і верхівець той був **невеличкий**, — як на отамана, зовсім **дрібний**, — а те, що вони побачили ще через хвилю, ошелешило не тільки поручника Гірняка* [с.21].

Інші образи у романі можна розділити на дві групи. Ті, які симпатизують автору, та ті, до яких він ставиться зневажливо, з певною відразою. В оцінці персонажів простежується національно-патріотичний погляд. Так, Василь Шкляр зі співчуттям описує зовнішність українців, натомість вживаючи прикметники з негативним значенням для опису окупантів *Кравс побачив **стареньку** згорблену бабусю, що, вклякнувши на коліна, біла чолом до землі, зводила свої висхлі руки до неба, побачив*

щасливого чоловіка, який підніс високо вгору свого малюка, аби той роздивився на цей майдан і запам'ятав його на все життя; якийсь добродій у вишиванці дарував усім охочим **жовто блакитні** хоруговки, напрочуд **вродлива** дама у **сніжно-білій** сукні й такому ж **сліпучо-білому** капелюшку роздавала цукерки, ще хтось розливав усім спраглим зельтерську воду. Худенький хлопчина, який біля головної пошти чистив перехожим взуття, вигукував на весь майдан: «Ставте ноги на скриньку, шмарую задурно!» — а коли розчулені люди почали кидати йому гроші без чищення, хлопчина голосно попередив: «Беру тільки гривнями! Рублів і керинок не приймаю!» Походжав у юрбі **цікавенький** скоморох із **червоним** носом бульбою, одяг якого був у трьох кольорах — **білий** гостроверхий ковпак на голові, каптан **синій**, а штани **кумачеві**, і хто мав кебету, відразу здогадувався, що це ходячий **московський** прапор, барви якого цар Олексій Михайлович позичив у щедрих голландців, тільки переставив їх місцями на **московському** полотнищі — зверху **біле**, посередині **синє**, внизу **червоне**[с.127].

У проілюстрованому уривку спостерігаємо прикметники зменшено-пестливими суфіксами. Такі прикметники використовують для вираження ніжності, любові, замилювання тощо. У випадку використання пестливого суфікса **-еньк-** у прикметнику **старенька** спостерігаємо позитивну авторську оцінку. Утворення з демінутивними суфіксами здатні набувати забарвлення презирства, зневаги, осуду, іронії, сарказму тощо, тобто служити для вираження негативної суб'єктивної оцінки, що спостерігаємо у вживанні прикметника **цікавенький**.

Прослідковується також, що у першій частині позитивне значення мають і прикметники **щасливий** та **вродливий**. Підсилюються вони відповідними кольоративами **сніжно-білий** і **сліпучо-білий**. Автор використовує складні номінативи кольорів, щоб підкреслити урочистість

та світлість білого кольору. Показовим є те, що у першій частині досліджуваного уривка поряд з прикметниками позитивного значення автор вживає кольоратив **жовто-блакитний**, тобто колір українського прапора. У другій частині поряд з такими прикметниками, як: **московський**, **синій**, **червоний** та **білий** прикметник **цікавенький** в авторській оцінці набуває негативного значення.

У подібному значенні прихильності як той, який викликає симпатію, прихильне ставлення до себе (про людину); протилежне антипатичний, вживає Василь Шкляр один раз і прикметник симпатичний на означення етнічної групи українців *Станімір сказав голові Рябцеву, щоб той із думцями займався своїми справами, а вони, «симпатичні гуцули», займуться своїми*[с.119].

Для опису зовнішності персонажів письменник також використовує прикметник сильний у нульовому та вищому ступенях вияву ознаки, а саме прикметник сильний автор використовує три рази, сполучаючи його із займенниками ми або ти *Тому ми повинні показати людям, передовсім нашим затурканим селянам, що ми **сильні*** [с.176]; — *Не бачу, — сказала вона. — Я чую, що ти твердий і сильний* [с.211], а компаратив сильніший використано у романі п'ять разів у чоловічому роді — *Будь **сильнішим** за неї* [с.256]; — *Ні, — заперечила Маруся. — Крім усього, він став на бік ворога через те, що вважає його **сильнішим** за нас. Багато є таких, що безоглядно стають на бік сильнішого*[с.175].

Події у романі «Маруся» Василя Шкляра розгортаються в період визвольної війни України проти російської окупації, тому задля підсилення сприйняття й розуміння, автор надає відомості про зовнішній вигляд героїв, які переживають ці роки, описуючи їх фізичний стан. У значенні той, який має виснажене, тонке, сухорляве тіло автор найчастіше

вживає прикметник худий. Це слово Шкляр використовує шість разів, чотири рази у чоловічому роді, один раз у жіночому роді та один раз у множині *Одного вечора в сутінках до Мирона підійшов, наче тінь, Петро Гультайчук. Він і так був **худий**, а тут висох на щіпку, хоч годували їх вівсяною баландою навпіл з остюками, «чтоби билі здорови, как лошади» [с.159]; Він стояв на амвоні **худий**, блідолиций, як самотний печерник, чийх молитов не чує ніхто, окрім Бога[с.188].* З цією метою автор використовує один раз прикметник сухорлявий у значенні трохи худий; худорлявий. Він утворює прикметник з суфіксом –орляв-, що свідчить про неповний ступінь вияву ознаки.[1] *До Мирона підбіг **сухорлявий** старий, височезний, як колодязний журавель, і, вхопивши його за лікоть, схвильовано затуркотів: ...[с.211].* З таким ж самим коренем, але вже додаючи до нього суфікс -еньк-, автор вживає один раз слово сухенький. Цей ад'єктив називає невелику міру ознаки та вказує на зовнішню рису особи *Сивий **сухенький** дідусь, який обіруч притискав до грудей зіжмаканого капелюха, не дивлячись на Мирона, пошепки мовив: ...[с.119].*

У дослідженому тексті письменник підкреслює бідність і голод у період війни. Нестача коштів та їжі відбивалася на зовнішності персонажів. За допомогою прикметників автор деталізував фінансові можливості українців. Зокрема Василь Шкляр вживає один раз прикметник напівбосі *То вже була війна за свою державу, у Станіславі, куди вони дісталися вантажним потягом, формувався український піхотний полк із вояків-поворотців. Хлопці з Коломиї, Золочева, Миколаєва, Городенки скорше скидалися на зодягнуті в лахміття скелети, вони виходили з вагонів під мокрий дрібний сніг **напівбосі**, у багатьох ноги були обмотані ганчір'ям, та, коли рушили вечірнім містом до касарні й хтось завів «Червону калину», Мирон побачив чудо людського воскресіння [с.212].*

З метою кращого розуміння ситуації тих часів автор використовує прикметник понівечений для опису людських тіл. Це прикметник у значенні побитий, покалічений, спотворений, автор використовує у романі два рази у множині *Мирон уже бачив таке і в Житомирі, і в Козятині — залиті кров'ю катівні, гори чоловічих та жіночих трупів (большевики називали це «разгрузкой тюрем от ненадежного элемента»)*, **понівечені** тіла з виколотими очима, відрізнаними носами й вухами, — а тут, у Фастові, вони ще й натрапили на льох, у якому москалі живцем замурували родину з трьома маленькими дітками[с.59]; Там, де працювали люди з лопатами, уздовж садової доріжки лежали **понівечені** людські тіла, щойно викопані з-під жовтого піску [с.119-120].

Описуючи російських окупантів, автор використовує прикметники з негативним, дещо іронічним значенням, як-от “Збадьорені успіхом, стрільці щодуху поперли вперед, але тут із-за насипу вихопилася червона кіннота і з **дикунським** галайканням почала огинати їхнє запілля”[с.54]; “Добре, що вони, ці здоровані, **вайлуваті**, Мирон устиг, устиг, устиг настромити москаля на багнет, і невідомо, що йому сталося і звідки взялася та сила, що Мирон ще сажнів зо п'ять волочив гевала по землі на багнеті, наче хотів його відтягти чимдалі від Михася, поки той прийде до тями” [с.103]; “**Нелюдські** крики, стогони, **брудна російська** лайка в бога-і-душу-мать злилися в суцільний лемент смерті, який то наростав, то раптом завмирав до глухоти, ... а тепер спіткнувся, упав, опинившись під багнетом **здоровенного** розлюченого москаля” [с.102-103]. У проілюстрованому уривку бачимо один прикметник зі збільшеною кількістю ознаки, що означає порівняно з уявно прийнятим еталоном вищий ступінь її концентрації в предметі. Процес кількісної модифікації ознаки відбувається у сфері суфіксального словотвору, де афікс, приєднуючись до прикметника помірного ступеня якості, виконує роль

прислівників дуже. Прикметник здоровенний автор вживає два рази у сполученні з іменником москаль.

Важливу роль в образотворення роману відіграють іменники та прикметники з різними відтінками експресивності. Вони накладаються на основне значення і створюють ширше поняття означуваного.

Серед аналізованих слів авторської мови виокремлюємо одиниці з емоційним відтінком **пестливості та здрібнілості**, які автор здебільшого використовує для героїв, що симпатизують йому: *бабуня, бабуся, дідок, доня, братик, панночка, Сашуня, сестричка, синочок, тітонька, вузенький, легенький, маленький, малесенький, малюсінський, манюній, низенький, рідненький, чистісінський*.

Наприклад, “Найдужче вона любила розчісувати їй волосся, бо тоді **бабуня** розповідала такі історії, від яких перехоплювало дух.” [с, 8], “Він засвітив каганця, і вони побачили приземкуватого, але ще міцного **дідка**, який, мов ангел, був увесь білий. [с, 202], “...Ядвіга милувалася аристократичними манерами дочки, хоч на її обличчі не було і тіні замилювання. ...Ядвіга думала, що **доня** таки взяла щось і від неї уродженої шляхтянки Ядвіги Квасніцької...”[с, 191]; “... він розповів їй про **панночку** Жолю. ” [с.74], “Лесик не сердився, навпаки, пишався своєю **сестричкою** і, коли віз **Сашуню** бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб їх усі бачили” [с, 25]; “А чи не збереглося у вас часом карточки вашої **тітоньки**...Олександри?” [с, 10], «Титус був зовсім **легенький**. Убитий стрілець завжди важчий за живого, а Титус був легкий, як пір’їна» [с. 159], «Це був **маленький** заїкуватий чоловік, який у своєму житті не вбив і мухи, хоча третій мисливець Оверко міг у ту муху поцілити з револьвера на один лише звук»[с. 48].

Серед іменних частин у мові героїв роману також спостерігаємо певні слова з емоційним забарвленням. Вони показують ставлення Явдохи до

своїх дітей. Наприклад, “— Жива вона, — сказала Явдоха. — *Синочків* моїх... то вже й *кісточки* зотліли, а *Сашуня*... жива.” [с. 8]

Ми зауважили, що коли автор описує загарбників, то часто використовує іменники та прикметники із суфіксом **згрубілості** з негативним забарвленням: *величезний*, *велетенський*, *височезний*, *довжелезний*, *здоровенний*, *москалюга*. Наприклад, «Минув ще якийсь час, поки вона, знецімлена, зрозуміла, що то був *величезний* бугай, який десь одірвався з прив’язі й тепер блукав неприкаяний у темноті» [с. 32], «Один *москалюга*, вхопивши за шлик, зірвав з неї шапку, і стонадцять очей випнулося з орбіт від дива й переляку — золота коса затріпотіла в повітрі; вони полювали на цю косу, здобути її разом з головою було їхнім завданням, але ніхто не сподівався захопити отаманшу саме зараз, і тому, начувані страшних дивовиж про її відьомську силу, вони від несподіванки більше злякалися, аніж зраділи.» [с. 111]

Проте іменники та прикметники із суфіксом **згрубілості** в авторській мові також можуть мати й позитивне забарвлення: *дівчисько*, *чолов’яга*, *козарлюга*, *важезний*, *величезний*, *велетенський*, *височезний*, *довжелезний*, *здоровенний*.

Наприклад, “...перед ними була не сувора відунка-язичниця і навіть не дебела войовнича молодиця, якою вони уявляли Марусю, а тендітне веснянкувате *дівчисько*, таке субтильне, що його, либонь, і кінь не чув під собою.” [с. 168], “Під неугавні перегуки натовпу *козарлюга* жбурнув московського прапора вниз, ...чужого прапора скинуто, на Думі повівав лише український, можна парадувати далі» [с. 138], “До Мирона підбіг сухорлявий старий, *височезний*, як колодязний журавель, і, вхопивши його за лікоть, схвильовано затуркотів:..”. [с. 111]

У творенні **зневажливості** важливу роль відіграють саме поєднання прикметників з іменниками. Такі словосполучення важливі для того, щоб показати ставлення персонажів одне до одного. Дослідження показало, що

найбільше таких слів у мові персонажів. Вороги не шкодують слів для опису своєї зневаги. Серед слів, використовуваних персонажами твору знаходимо такі словосполучення: *хохли необтесані, хохляцька пика, московські лакузи, кацапська ганчірка, кацапчуки, сіра голота, страхопуд, баришня, боягузи, большевицька сволота, австріяки, кадюки*. Наприклад, «Ще ціла купа людей з лівого табору накинулася на козаків з лайками та прокльонами, мовляв, як ви, *сіра голота*, розмовляєте з генералом, чи вам повилазило, хто перед вами, народ вимагає пропустити його, а ви, *хохли необтесані*, вперлися, як барани, і псуєте, людям празник» [с. 129]; «Ми не *австріяки*, пане отамане» [с. 18]; «Він дістав красивий срібний портсигар і попросив у “*баришні*” (чи обмовився, чи, може, через свою простакуватість вважав це виявом особливої галантності) дозволу закурити» [с. 238]; «Адже серед такої орави...могли знайтися і донощики, і боягузи, і всяка *большевицька сволота*, ладна продати себе за дрібку тютюну» [с. 239]; «..підлабузнювалася до галичан ця хитра *хохляцька пика*, наче сподівалася, що її візьмуть до себе в радники» [с. 104]); «*Кадюки* без'язикі», — плюваввся Лесик. [с. 25]

Трапляються серед аналізованих слів у мові персонажів твору і прикметники зі значенням **глузливості**: *радімий, роднєнькій*. Наприклад, «— Ну? Не бойся, Міхєюшка! —підохотила вона і знов відступила на крок-другий, а він так само боязко наблизився до дівчини. Це було схоже на гру, яка от-от розгориться. — Давай, *радімий*...» [с. 53] «“Спасітель ви наш *роднєнькій*!”, — голосила діва, облизуючи халяви й залишаючи на них білі крейдяні плями» [с. 128].

Отже, Василь Шкляр активно використовує іменники та прикметники для опису зовнішності персонажів. Він вживає як усталені в українській літературі словосполучення, так і поєднує іменники з різноманітними прикметниками, надаючи їм нового значення, з нашаруванням авторського

бачення. Автор досягає емоційного звучання за допомогою зменшено-пестливих суфіксів: -ун-я, -ус-я, -ик, -чк-а, -ньк-а, -усіньк-, -юсіньк-, еньк-, а також збільшено-згрубілих суфіксів: -ище, -исько, -ака, -ага, -ука, -уга, -ула, -ура, -ило; -езний, -енний тощо.

Під час аналізу було виявлено, що здебільшого зменшено-пестливі суфікси автор додає до слів для опису головної героїні роману, а також для опису українських повстанців: Мирона Гірняка, отаманів Соколовських, сотника Станіміра та батька Мирона. Виявлено слова зі зменшено-пестливим суфіксом на позначення речей повстанців. Отже, такими словами автор малює в уяві читача героїко-патріотичні позитивні образи й дає зрозуміти своє ставлення до персонажів. Натомість збільшено-згрубілим суфіксом Василь Шкляр використовує здебільшого для опису більшовицьких окупантів. Рідше трапляються слова зі збільшено-згрубілим суфіксом з позитивним значенням. Що стосується зневажливих та глузливих слів, то переважно автор використовує їх для опису окупантів, а також часто вкладає їх в уста більшовиків. Кілька зневажливих слів можемо побачити й в мовленні автора, а також у мовленні Лесика, Станіміра та ін. Серед таких слів досить часто знаходимо просторічні та лайливі слова.

У романі «Маруся» для опису зовнішніх рис використано і прикметники вищого та найвищого ступенів порівняння. Зазвичай автор використовує прості, тобто синтетичні форми. Використовуючи прикметник із демінутивним компонентом, автор посилює переконання, стверджує свою позицію, кваліфікує оцінку. Підкреслимо здатність прикметників із демінутивними компонентами досить влучно характеризувати не лише конкретну особу, її діяльність, поведінку, й певне явище, процес, увиразнюючи, виокремлюючи його з-поміж інших. Демінутивні формації виражають переважно різноманітні емоційні відтінки, меншою мірою – фізичну зменшеність. Прикметники зі

значенням кількісного вияву ознаки надають експресії художньому мовленню, оскільки наділені почуттєвістю, емоційністю; надають висловлюванню певного колориту, тональності.

Прикметники відіграють важливу роль у творенні головних та другорядних образів твору. Вони дозволяють автору візуально представити зовнішній вигляд героїв, розкрити їхній внутрішній світ. Портрет у Василя Шкляра, виконуючи головну функцію, яка полягає у відтворенні образу того чи іншого героя через опис його зовнішності, особливих прикмет і розкриття внутрішнього світу, здатен убирати в себе множинність змістів, наповнюючи їх додатковою символікою. І саме з допомогою прикметників автор точно і влучно характеризує персонажів твору.

Розділ III. Пасивна лексика та іншомовні слова як засоби текстотворення

Мова — це важливий компонент індивідуального авторського стилю. А література — це багатовимірний простір, де автори намагаються максимально наблизитися до читача, показати йому свій внутрішній світ, виразити емоції, точно передати характери та настрої героїв тощо. Цієї мети письменники досягають завдяки мові, яка залежить від багатьох чинників. Мова роману може бути вишуканою, або мати в собі різні вкраплення. Часто автори вдаються до використання просторіч, діалектизмів, історизмів, архаїзмів, неологізмів тощо.

Тексти будь-якого автора є дверима, крізь які ми вступаємо в душу письменника, пізнаємо його характер, дізнаємося про його життя тощо. Саме мова є джерелом вивчення емоцій. За допомогою мови автор може дати свою оцінку явищу чи персонажу, а також зобразити настрій та емоції героїв, їхній соціальний статус, погляди та переконання.

Проте «для розуміння стилю прозового твору найбільше значення має не об'єктивна, “нейтральна” мова, а мова, у якій відбивається момент суб'єктивності, – тобто мова дійових осіб».[46, с. 28]

Літературний твір розглядають як «мовлення якогось суб'єкта або поєднання мовлень декількох суб'єктів»[46, с. 33], тобто читач бачить письменника не єдиною мовною особистістю, а як множиною особистостей. Лексичний склад мови, синтаксична будова, кількість частин мови, а також художнє спрямування мови кожного персонажа твору може відрізнитися від мови іншого персонажа, а також від мови автора.

«У мовленні героя твору можна виявити надлінгвістичну інформацію про мовця, зокрема про його вік, стать, освіту, грамотність, про соціальну, національну та професійну належність, про його емоційний стан у конкретний момент говоріння».[46, с. 49]

Так мова кожного персонажа твору залежить від авторської оцінки, а також соціального статусу героя. Василь Шкляр, безумовно, є майстром прозового слова. Мовний дизайн у частині стилізації мовлення дійових осіб для Шкляра має особливе значення і відбився на формі творів письменника. У нього є власна авторська манера оповіді. А те, що Василь Шкляр використовує певний масив лексики, як от діалекти, жаргони, історизми, архаїзми, просторіччя, афоризми тощо, дає змогу дослідникові краще зрозуміти індивідуальний авторський стиль письма та виокремити неповторні риси творів письменника.

У сучасній українській мові є великий арсенал мовних засобів. Василь Шкляр використовує мовні одиниці, що належать до різних частин мови. Оскільки іменник є найчисельнішою частиною мови, що використовує автор, а прикметник доповнює та описує його, то в нашому полі зору опиняється той емотивний лексичний фонд, що належить до іменників та прикметників. Окрім того, прикметники мають емоційно-оцінний зміст у своїй структурі. Вони стосуються безпосередньо людини та виражають її настрій, стан, ставлення до інших та до себе, оцінюють, завдяки чому виявляється зв'язок емоції та оцінки у процесі комунікації. Досліджуваний матеріал також показує, що саме серед масиву іменників та прикметників найчастіше трапляється пасивна та емоційно маркована лексика, яка дозволяє точніше схарактеризувати мовну картину роману “Маруся”.

3.1. Історизми та архаїзми в романі

Жанр історичного роману вимагає від автора використання застарілої лексики. Тому в романах письменника дуже часто можна помітити використання тих засобів мовної виразності, які найточніше передають історичний час, що описує у своїх творах Василь Шкляр.

Прозаїк написав роман “Маруся” багатою українською мовою. Серед слів, які використовує письменник, знаходимо давні, і зараз майже не вживані слова, тобто історизми та архаїзми.

«Історизми (виділення наші. – В.С.) — слова, які вийшли з ужитку у зв'язку зі зникненням позначуваних ними понять.»[24, с. 226]

В авторській мові знаходимо такі слова, які в СУМ11 позначені як застаріла слова: *люйси* за визначенням автора “спрощена назва ручного кулемета системи Люїса”[с. 39], *максим* як “назва системи станкового кулемета, що стріляє тими самими патронами, що й трилінійна гвинтівка”СУМ [IV, 604], *спіжарня* у значенні “комора”СУМ [IX, 524], *кольт* у значенні “револьвер або кулемет особливої системи”СУМ [IV, 239], *зінгер* “зброя” [с. 296], *офензива* “наступ”[с. 214], *фільварок* “у Польщі, Західній Україні та Західній Білорусії (до 1939 р.) — панський маєток із господарчими будівлями. На дзвіниці бовкав дзвін, заспані люди бігли гасити фільварок і думали, що Параска за панським добром так плаче”СУМ [X, 595], *отаман*“виборний або призначений ватажок козацького війська” СУМ [V, 801], *чоловіцтво* “людство” СУМ [XI, 350]. Наприклад, “— Багатьох *бусурманів* поклали? — спитав Станімір” [с. 16], “Двоє кинулося тікати до лісосмуги, але їх наздогнав короткий разок із *«люйса»*, що його випустив Тиміш Корч.” [с. 39], “У двох вагонах було по гарматі й по чотири *«максими»*.”[с. 77], “Це була *спіжарня* давно покинутого *фільварку*, нашвидкуруч пристосована під лазарет.” [с. 275], “...Санько не може дивитися, як мучиться тварина, він підходить ближче, знімає на *«кольті»* безпечник і стріляє коневі у вуха.” [с. 295], “Санько пускає Гальку до лісу на рисях, ідеться йому весело, за двадцять скоків до узлісся він навіть озирається в той бік, де глухо стрекоче кулемет, глухіше, ніш *«Зінгер»* бабуні Килі, і в цю мить щось гостре б'є Санька у чоло...” [с. 295-296], “Він загинув у травні під час панічного відвороту, коли армія Галл ера повела генеральну *офензиву* по всьому українсько-польському фронту.” [с. 214], “Та саме тоді, коли Осип Станімір розгорнув на столі мапу, прискакав вістовий і передав новий наказ корпусного начштабу *отамана* Льобковіца.”[с. 36], “Якось після служби Божої дяк Соколовський

завважив, що біля церкви зібрався чималий гурт парубків і старшого **чоловіцтва**.”[с. 37]

У мові героїв роману “Маруся” також можемо помітити історизми, як от *бусурман* “про людину іншої віри (переважно про магометанина)” СУМ [I, 261], Наприклад, “— Багатьох **бусурманів** поклали? — спитав Станімір” [с. 16],

Поряд з історизмами в романі “Маруся” знаходимо й архаїзми. «**Архаїзми** (виділення наші. – В.С.) (від гр. archaios "стародавній") – застарілі слова, які вийшли з активного вжитку, але збереглися в пасивному словнику.»[24, с. 225]

Авторська мова роману багато на такі архаїзми: *лічниця* “лікарня”[1, 230], *копа* “60 штук”[с. 163], *скоростріл* “кулемет”[с. 15], *куцопал* “обріз”[с. 214]. Наприклад, “Бракує і ліків, і лікарів, і *лічниць*. Щодень помирают...”[с. 230], “Зодяглася, як сільська дівчина, в сіренький сачок, хустину закутала низько на очі, поклала в кошик *півкони* яєць і пішла немов на базар тією дорогою, що вела від села Озеряни до Брусилова.” [с. 263], “«Он там за цукроварнею!» — махнув рукою «циган», щоб вони відчепилися, і в цей час по той бік цукроварні лунко застукотів *скоростріл*.”[с. 15], “Їх було троє, вони стояли за кілька кроків від пригаслого багаття; двоє тримали наготові карабіни, а в третього був *куцопал*, схожий на великого стародавнього пістоля.” [с. 214]

Отже, серед усіх іменників роману спостерігаємо вкраплення архаїзмів та історизмів. Мова персонажів твору не надто насичена цим пасивним складом лексики. Василь Шкляр здебільшого вносить його саме в авторську мову роману “Маруся”, оскільки такі іменники найкраще передають дух доби, показують життєві реалії, занурюють читача в атмосферу описуваної події, і саме автор веде оповідь. Найголовнішою функцією історичної лексики в романі є стилістична, адже письменник використовує її не тільки для того, щоб дати чітке визначення поняттю, але

і створює з її допомогою певний колорит доби. Також застарілі слова в романі “Маруся” є допоміжним засобом для додачі тексту особливого патріотичного звучання.

3.2. Діалектизми в тексті

Дослідження показало, що серед іменників в мові героїв роману-галичан, Василь Шкляр використав великий масив місцевої говірки — діалектів. Такий склад лексики можна помітити й в авторській мові.

«**Діалектизми** — слова, які вживають на певній території: *вуйко* "дядько по матері", *стрий* "дядько по батькові", *нанашко* "хрещений батько", *швагер* "шурин", *бараболя*, *крумплі* "картопля", *блават* "волошки", *жалива* "кропива", *вивірка* "білка", *нецьки* "ночви", *кертиця* "кріт", *когут* "півень", *маржина* і *товар* "худоба", *клювак* "дятел", *гейби* "ніби", *чень* "може, може-таки", *бігме* "йй-богу"(виділення наші. — В.С.).»[24, с. 215]

Діалектизми дають змогу письменникові описати найдрібніші деталі життя героїв художнього твору. Під час аналізу роману «Маруся» Василя Шкляра зауважуємо, що невіддільними компонентами його творчості є діалектна лексика. Письменник детально відтворює галицький колорит і точно описує побут галичан, використовуючи слова, які належать до південно-західного наріччя.

Твори Василя Шкляра віддзеркалюють процес адаптації говірок до норм літературної мови. Найчастіше фіксуємо таку групу діалектизмів у мові творів письменника, як лексичні. Вони становлять дублети до літературних відповідників.

Серед лексичних діалектизмів в авторській мові виокремимо такі: *сачок* “коротка свита” [263], *стусан* “бокс” [97], *нендзя* “воша” [104], *кустунеляни* “айстри” [77], *стенчик* “злодій” [268], *спіжарня* “велика довга комора” [275], *нанашко* “хрещений батько” [303].

Наприклад, “Зодяглася, як сільська дівчина, в сіренький *сачок*, хустину закутала низько на очі, поклала в кошик півкопи яєць і пішла немов на базар тією дорогою, що вела від села Озеряни до Брусилова.” [с. 263], “У салоні пахло парфумами, до яких домішувався гіркуватий запах *кустунелян*, що стояли у вазах.” [с. 77]. “Підлітком Мирон записався у товариство «Сокіл», де він був першим у *стусані*.” [с. 97], “Його вже вели з усіма полоненими годувати *нендзю*, а він усе ще просився перебалакати з паном старшиною. Він дістав із торби в передку саней жовту свічку.” [с. 104], “Маруся в цьому ділі була непохитна — якщо раніше вона карала *степчиків* нагаями, то тепер засуджувала до розстрілу.” [с. 268], “Це була *спіжарня* давно покинутого фільварку, нашвидкуруч пристосована під лазарет.” [с. 275], “Немало важить і те, казав Василь Матіяш, що над самісіньким Дністром, у селі Серебрії, живе його *нанашко* Андрон, який і прийме їх на ночівлю, і дасть добру пораду.” [с. 303]

Серед лексичних діалектизмів в мові персонажів виокремимо такі: *апашиник* “курінь” [с. 8], *ніц* “нічого” [с. 8], *камрат* “товариш” [с. 231], *громніца* “свічка” [с. 33]. Наприклад, “— Кличуть — то треба йти, — зітхнув Євген Васильович. — А ти побудь тут в *апашинику*. Я туди й назад.” [с. 8] “— Ніц не розумію, — сказав він. — Може, йому ті большевики ввижаються?” “— Та позаяк пан сотник є моїм щирим *камратом*, то я ще хтів би увидіти сю принадну бльондинку: що то мається на увазі під її особливими прикметами?” [с. 231], “— Перед тим, як опустимо в яму, даси йому в руки *громніцу*.” [с. 33].

Проте в мові персонажів роману “Маруся” поряд із лексичними бачимо також й інші види діалектизмів на фонетичному рівні: *гурки*, *столя*. Наприклад, “Вона й розмовляла грамотніше за всіх, повчала Лесика, хоч він був старший за неї на два роки, казати «він», а не «вин», «огірки» замість «*гурки*», «стеля», а не «*столя*», дарма що так потутешньому говорили всі горбулівці.” [с. 15].

Отже, у романі Василя Шкляра «Маруся» відбито важливі лексичні, морфологічні, фонетичні та синтаксичні риси галицької говірки. Діалекти в романі «Маруся» є своєрідним стилістичним прийомом.

В основному автор використовував діалектизми в діалогах персонажів та у внутрішніх монологіях для показу специфічної мови галичан. Також зрідка діалекти можна помітити в авторській мові. Таким чином автор ділить героїв на “своїх” та “чужих”. “Свої” розмовляють діалектом, як і автор, “чужі” не використовують таких слів.

3.3. Просторічна та розмовно-побутова лексика у творі

У мові роману Василя Шкляра “Маруся” відбиваються найрізноманітніші засоби живої розмовної мови, творчо оброблені відповідно письменником і застосовані в авторській оповіді, діалогах та монологіях, невластиві прямій мові, різних формах мовної характеристики героїв.

Русанівський вважає, що “художній стиль фіксує все те нове, що з’являється в усно-розмовному мовленні, як внаслідок спонтанного саморозвитку живої мови, так і під впливом решти писемних стилів літературної мови”[40, с. 11].

В авторській мові Василя Шкляра, а також у мові героїв роману “Маруся” знаходимо також просторічну лексику. Письменник звертається до просторічних елементів з багатьох причин, з-поміж яких вирізняються експресивно-характеристичні й тематичні. Тональність мовлення в романі часто залежить від наміру автора описати психологічну ситуацію, зобразити стосунки героїв твору. Просторічна лексика твору також може слугувати засобом вираження ставлення автора до зображуваного. У мову персонажів автор часто вкладає просторічні та лайливі слова, щоб показати рівень культурного розвитку, соціальний статус, вік тощо.

«Просторічна лексика — слова, які вживають у літературній мові з метою зниженої, грубуватої оцінки певних явищ чи предметів: *пузо*,

звиняйте, замандюритися, лісапед, самописка.(виділення наші. – В.С.)»[24, с. 221].

Зауважити, що «стилістична амплітуда просторічної лексики досить широка. Вона коливається від іронічно-жартівливого забарвлення до створення соціально-негативної характеристики персонажа твору». [6, 124]

На думку А.П. Коваль, «найвиразнішою ознакою, за якою слова відносяться до просторіччя, є їх експресія, насамперед зниженість цієї експресії». [20, с. 124]

Серед мови героїв роману “Маруся” можна виокремити такі просторічні та лайливі слова: *москальське глупство* де прикметник *москальський* утворено від іменника “москаль” і означає російський, а *глупство* за визначенням словника “*властивість за значенням глупий (нерозумний)*” СУМ [II, с. 88], *скурвий син* (лайка), *стирка* у значенні “*повія*”[с. 232], *магніфіка* у значенні “*вельможна пані*”[с. 232], *слічна кобіта* у значенні “*симпатична жінка*”[с. 232], *хохли-вилупки* “*зневажлива назва українця*”[с. 28], *чорт* “*за забобонними уявленнями — надприродна істота, що втілює в собі зло і має вигляд темношкірої людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, нечиста сила, біс, диявол, сатана*”СУМ [XI, с. 362]. Наприклад, “ — Москальське *глупство*, — сказав Михась. — У нас таких слів нема. Як я тобі перекладу? ” [с. 106], “ — *Скурвий ви син*, пане поручнику! — Та позаяк пан сотник є моїм щирим камратом, то я ще хотів би увидіти сю принадну бльондинку: що то мається на увазі під її особливими прикметами? Чи то є молоденька *стирка*, чи *магніфіка*, чи так собі *слічна кобіта*?”[с. 232], “Тому дивним було, що до них приєднувалися і свої, як казав Дмитро, *хохли-вилупки*, котрі колотили в містечках робочим людом. ” [с. 28], “Тільки дуло залишиться в Санькових руках, коли недобиток попросить його: «Дабей, браток», а він скаже: «*Чорт* тобі брат» — і витре спітніле чоло закривавленим рукавом. ” [с. 38].

«**Розмовно-побутова лексика** — слова, поширені в розмовно-побутовому стилі усного літературного мовлення: *дурниці, відлюдько, замазура, гуляка, зальоти, лахміття, перекинчик, бабахнути, барахтання, замакітритися, канючити, лупцювати, репетувати, шастати, хуткий, навсидячки*.(виділення наші. – В.С.)»[24, с. 221]

Василь Шкляр використовує такі розмовні слова: **справдеишній** “*те саме, що справжній*”СУМ [IX, с. 589], **люд** “*те саме, що люди*”СУМ [IV, с. 566], **бідовіиший** вищий ступінь порівняння від “бідовий”, що означає “*жвавий, сміливий, рішучий*”СУМ [I, с. 178], **носатий** “*з великим носом*”СУМ [V, с. 444], **дурний** у значенні “*некмітливий, недогадливий, непередбачливий*”СУМ [II, с. 439], **ворохобник** “*те саме, що бунтівник*”СУМ [I, с. 742], **харцизяка** “*те саме, що харциз — розбійник, грабіжник*”СУМ [XI, с. 27], **шкуродер** у переносному значенні “*жорстока людина, що визискує інших, наживається на них*”СУМ [XI, с. 486], **живоїд** “*про людину, що визискує інших, наживається на них або жорстоко поводить з ними*”СУМ [II, с. 526], **каменотес** “*каменярь*”СУМ [IV, с. 82], **гармаи** “*те саме, що гарматник — військовослужбовець, який обслуговує гармату*”СУМ [II, с. 88], **страхонуд** у переносному значенні “*людина або тварина, що має потворний зовнішній вигляд.*”СУМ [II, с. 32], **більмастий** “*який має більмо; з більмом, з більмами*”СУМ [I, с. 186], **нюхач** “*розвідник*”[V, 458]. Напр.“ — Я виніс із Києва **справдеишній** скарб.” [с. 232], “Була неділя, на царині біля Покровської церкви в селі Вереси зібралося чимало **люду**, своїх і чужих, ...”[с. 21], “Хтось із **бідовіиших** навіть присвиснув, у когось відчахнулася нижня щелепа, сотник Станімір потяг себе за короткого правого вуса, а поручник Гірняк тільки й подумав: «Ну, починається.»”[с. 21], “Дехто реготнув, хтось пирснув у кулак, щоб не образити ад’ютанта, а один **носатий** вершник заіржав, як жеребець.”[с. 23], “Як побачив «**дурний пан**» Вержбицький те новеньке сидельце, аж затремтів: ти куди оце, **ворохобнику**, зібрався з кульбакою?”[с.

26], “Коли підвівся, розшукав Тимоша Олексієнка на прізвисько Корч і Родіона Тимошенка, які вже давно переховувалися від Вержбицького, бо, впіймавши двох його *харцизяк*, втопили у сліпчицькому кар'єрі.”[с. 26], “Оточивши на Торговиці каральний загін державної варти, в якому пригрілися *шкуродери* Вержбицького, горбулівці вибили все, що не встигло втекти.”[с. 26], “Пішов годувати раків й один із тих *живоїдів*, котрий разом із «*дурним паном*» підняв на Олексу нагайку.”[с. 27], “Дійшло до того, що в Коростишеві вони збільшували навіть загін вільних козаків, сформований переважно з місцевих *каменотесів*.”[с. 28], “ — А ваші *гармаші* так само прудкі? — поцікавився Данило Бізанц.”[с. 34], “Мине якийсь час, і Тимофій Соколовський на власні очі побачить, як цей «*страхонуд*» Санько Кулібаба зітнеться в рукопашному бою з червоними.”[с. 38], “..., Із темряви вихопилося *більмасте* око світла, почулося бадьоре чахання паротяга.”[с. 39], “ — Видно! — озвався третій лісовик, який досі мовчав. — Видно, що ви замасковані *нюхачі* й вас треба розстрілять.”[с. 216].

Під час дослідження виявлено, що Василь Шкляр використовує просторічну лексику не лише у прямій мові персонажів роману, а й тоді, коли він характеризує героїв. Це робить мову автора колоритнішою і створює гармонію із мовою персонажів роману “Маруся”. Також зауважимо, що письменник вкраплює просторіччя й тоді, коли авторські думки переплітаються із роздуми героя та утворюють своєрідне тло для відбиття подій.

З прикладів видно, що мова персонажів більше насичена просторічною лексикою, ніж мова автора. Герої роману “Маруся” послуговуються різношаровою лексикою залежно від обставин у різних життєвих ситуаціях. Натомість розмовно-побутову лексику частіше спостерігаємо в авторській мові Василя Шкляра.

3.4. Іншомовні лексичні компоненти у романі

Василь Шкляр у досліджуваному романі органічно поєднує іншомовні елементи з іншими текстовими одиницями та використовує їх з метою повністю відтворити образ персонажа. Зауважимо, що в романі “Маруся” такі компоненти можуть виконувати різні функції: номінативну, мовної характеристики, соціально-стилістичну, експресивно-оцінну, авторського самовираження та мовної гри.

Завдяки іншомовним компонентам автор відтворює мовні навички героїв, передає індивідуальне сприйняття дійсності, дає відомості про місце проживання, професійну діяльність, володіння персонажем літературною мовою. Також частково ми можемо дізнатися певні соціальні характеристики персонажів: вік, походження, освіченість. Для не українськомовних персонажів іноземна мова (у романі – польська, німецька або російська) – природний спосіб спілкування, тому звернення автора до запозичень об’єктивно необхідне для реального колоритного зображення.

Не менш важливим є те, що якраз через іншомовні компоненти можна побачити авторське ставлення до героїв. У романі “Маруся”, як і в інших творах Василя Шкляра, можна помітити неповагу до всього російського. Під час дослідження виявлено, що німецькі, італійські та латинські фрази написані латиною, зі збереженням правильності запису, наприклад, “Ні, це не Гарібальді, подумав він. Це Орлеанська Діва, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьомство і... носіння чоловічого одягу. *O tempora, o mores!*”[180].

Для посилення іронічного ефекту Шкляр послуговується й російською мовою для передачі реплік червоноармійців, але в такому випадку він послуговується українською графікою. Майже всі такі репліки мають яскраво репрезентований зневажливий характер і є емоційно-забарвленими.

Також зауважимо, що російські слова дуже часто Василь Шкляр перекручує. Напр “— Аставайтесь здорови і благодарю за *вніманіє, гаспада хорошіє!* — піднесено сказав він. — Я дарю вам *жизнь*. Но еслі кто-нібудь вздумаєт нас преследовать, передайте ему, что вон в том *лесочке*, куда ми сейчас направимся, стоіт *целая дивізія бандіта Зельоново*. А теперь разрешіте аткланяцца.”[198], “Це був тутешній аптекар Мошко Фалікман, який гречно прийняв на постій двох «*гаспод афіцеров*», а вони так віддячили йому через те, що вчасно не дав їм горілки.”[234].

Отже, іншомовні елементи у романі “Маруся” Василя Шкляра сприяють чіткішому оформленню авторської думки та відіграють важливу роль для інтелектуального та психологічного портретування героя. А також за допомогою іншомовних цитат спостерігаємо зневагу всього російського.

Доходимо висновку, що, окрім стилістично нейтральних аналізованих слів, у романі “Маруся” Василя Шкляра помітний досить великий пласт емоційно-забарвлених іменників та прикметників. Це і „мова ненависті”, й образливі слова на адресу різних націй та інших суспільних груп, і грубі й

здрібнілі слова, й іншомовні вкраплення. Часто саме сполучуваність іменника та прикметника слугує для оцінки героїв та висловлення їхнього ставлення одних до одних, а також ставлення автора до кожного персонажа. Серед емоційно маркованих іменників можна знайти лайливі національні прізвиська, які Василь Шкляр використовує також, щоб передати дух часу, дух нетерпимості одного народу до іншого.

У романі “Маруся” і позитивні герої, й антигерої вигадують для своїх ворогів різноманітні прізвиська. Авторський голос, звичайно, перебуває на боці повстанців, через те помічаємо загальну романтизацію “своїх”. В авторській мові, що використана для опису таких героїв частіше помічаємо зменшено-пестливу лексику. Письменник використовує різні позиції іменника та прикметника, щоб досягти цих виразних ефектів.

Висновки

Дослідивши іменні частини мови в романі “Маруся” Василя Шкляра, доходимо висновку, що їх використання – це важливий етап встановлення індивідуально-авторських особливостей. З’ясовано, що найбільш вживаною іменною частиною мови в романі є іменник. Автор використовує його для творення розповідного та описового типу тексту, а саме портретних характеристик героїв. Найчастотнішою лексико-семантичною групою іменників є власні та загальні назви людей та тварин, назви людей за професіями та територіальними приналежностями. Тож логічним є те, що автор частіше вживає конкретні іменники, ніж абстрактні (*Маруся, Лесик, Осип Станімір, бабуня, очі, язик, кінь*) .

Прикметники, використані в романі “Маруся”, свідчать про увиразнення ознаки персонажів, предметів, явищ тощо. Виявлено, що найчисельнішою лексико-семантичною групою є колір, внутрішні та зовнішні риси персонажів (*білий, чорний, червоний, добрий високий, великий, маленький, худий, блідолиций, жвавий, впертий, непокірний*). Серед усіх груп зафіксовано найбільшу кількість якісних прикметників. Відповідно автор часто утворює від них ступені порівняння. У романі не знайдено жодного прикладу використання складеної (аналітичної) форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників *веселіший, дорожчий, дужчий, найзухваліший, найкмітливіший, найкрасивіший, найщасливіший, найшляхетніший, найщиріший*).

Василь Шкляр активно використовує іменники та прикметники для опису зовнішності персонажів. Автор вживає як усталені в українській літературі словосполучення, так і поєднує іменники з різноманітними прикметниками, надаючи їм нового значення, з нашаруванням авторського

бачення. З'ясовано, що для посилення переконання, ствердження своєї позиції та класифікації персонажів на “добрих” та “поганих” автор використовує іменники та прикметники із демінутивним компонентом. Підкреслимо здатність слів з демінутивними компонентами досить влучно характеризувати не лише конкретну особу, її діяльність, поведінку, а й певне явище, процес, увиразнюючи його. Демінутивні формації в романі “Маруся” Василя Шкляра виражають переважно різноманітні емоційні відтінки, меншою мірою – фізичну зменшеність. Іменники та прикметники зі значенням кількісного вияву ознаки надають експресії художньому мовленню (*Маруся молодесенька, прямий носик*).

Іменники з прикметниками відіграють важливу роль у творенні головних та другорядних образів роману “Маруся”. Вони дозволяють автору візуально представити зовнішній вигляд героїв та якісно розкрити їхній внутрішній світ. Портрет у Василя Шкляра виконує головну функцію, що полягає у відтворенні образу героя через опис його зовнішності, особливих прикмет і показу внутрішнього світу, наповнює їх додатковою символікою. І саме з допомогою поєднання іменників з прикметниками автор точно і влучно характеризує персонажів роману.

Детальніше проаналізувавши мовлення автора та мовлення кожного героя роману, виявлено велику кількість діалектизмів, історизмів, архаїзмів, а також слів зі зневажливим, іронічним та глузливым значенням, виявили “мову ворожості”, знайшли також іменники та прикметники серед іншомовних цитат, які автор уводить в текст.

Виявлено велику кількість діалектизмів у мові автора та мові галичан (*сачок, стусан, нендзя, куступеляни*). Таким чином автор класифікує героїв на “своїх” та “чужих”. Історичне тло роману вимагає від автора використання такого пасивного складу лексики, як історизми та архаїзми.

Виявлено такий шар лексики серед іменників та прикметників як автора, так і персонажів (*бусурманин, спіжарня, скоростріл, офензива, бусурмани*).

Серед авторської мови, а також серед мови героїв виявлено розмовно-побутову та просторічну лексику. Під час дослідження з'ясовано, що Василь Шкляр використовує просторічну лексику не лише у прямій мові персонажів роману, а й тоді, коли він характеризує героїв. Це робить мову автора колоритнішою і створює гармонію із мовою персонажів роману "Маруся". Дослідження показало, що мова персонажів більше насичена просторічною лексикою, ніж мова автора. Герої роману "Маруся" послуговуються різношаровою лексикою залежно від обставин у різних життєвих ситуаціях (*москальське глупство, скурвий син, стирка, магніфіка, хохли-вилупки*). Натомість розмовно-побутову лексику частіше спостерігаємо в авторській мові Василя Шкляра (*справдешній, бідовіший, носатий, дурний, ворохобник, харцизяка, шкуродер*).

Дослідження показало, що герої роману "Маруся" не шкодують лайливих та зневажливих слів для свого ворога. Такі слова використовують вороги, а також їх можна помітити в у мовленні Лесика, Станіміра та ін. Зневажливі слова виявлено і в авторській мові, коли він описує окупантів.

Ефект зневажливості відбувається саме через поєднання іменників з прикметниками (*хохли необтесані, хохляцька пика, московські лакузи, кацапська ганчірка, кацапчуки, сіра голота*).

Також виявлено багато іменників та прикметників зі зменшено-пестливими суфіксами: *-ун-я, -ус-я, -ик, -чк-а, -ньк-а, -усіньк-, -юсіньк-, еньк-*, а також збільшено-згрубілними: *-ище, -исько, -ака, -ага, -ука, -уга, -ула, -ура, -ило; -езний, -енний* тощо. Отже, робимо висновок, що мова автора та мова героїв емоційна. Письменник використовує

зменшено-пестливі суфікси в авторській мові для опису головної героїні роману та українських повстанців, а також серед авторської мови виявлено слова зі зменшено-пестливим суфіксом на позначення речей повстанців (*бабуня, бабуся, дідок, доня, легенький, маленький, малесенький, малюсінький, манюній*) Натомість збільшено-згрубілі суфікси Василь Шкляр використовує в авторській мові здебільшого для опису більшовицьких окупантів (*москалюга*). Рідше трапляються слова зі збільшено-згрубілим суфіксом з позитивним значенням (*дівчисько, козарлюга*). У мові персонажів іменники та прикметники зі зменшено-пестливим суфіксом, як і зі збільшено-згрубілим використані для того, щоб передати ставлення до інших героїв твору у мові персонажів (*Сашуня, братик, тітонька*).

У результаті дослідження з'ясовано, що Василь Шкляр використовує й іншомовні елементи, поєднуючи їх з текстовими одиницями з метою повністю відтворити образ персонажа. Ці компоненти можуть виконувати такі функції: номінативну, мовної характеристики, соціально-стилістичну, експресивно-оцінну, авторського самовираження та мовної гри. Іншомовні елементи виявлено здебільшого в мові героїв роману. Німецькі, італійські та латинські фрази написані латиною, зі збереженням правильності запису (*O tempora, o mores!*), натомість російські вислови подані в романі українською графікою. Майже всі такі репліки мають яскраво репрезентований зневажливий характер (*гаспада хорошіє, целая дівізія бандіта Зельонаво*).

Отже, під час дослідження виявлено найчастотніші іменні частини мови в романі, детально проаналізовано роль іменників та прикметників, виявлено найчастотніші лексико-семантичні групи, детально проаналізовано сполучуваність іменників та прикметників для характеристики персонажів, а також досліджено пасивну та емоційно забарвлену лексику в авторській мові та в мові персонажів. Можна зробити

висновок, що іменники разом з прикметниками показують індивідуальну манеру письменника, особливості його світогляду і тематичну спрямованість твору.

Список використаної літератури

1. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / І. М. Бабій – К., 1997. – 21 с
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Безпояско О.К. Граматика української мови. Морфологія : [підручник] / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
4. Бирик С. П. Словник епітетів української мови / С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт / за ред. Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
5. Бук С. Частини мови у словнику і тексті Івана Франка (на матеріалі великої прози) / С. Бук // Лінгвістичні студії. - 2011. - Вип. 22. - С. 62-66. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_14.
6. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. Граматика української мови / І.Вихованець, К. Городенська ; за ред. І.Вихованця. – К. : Унів. Вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
7. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія] / І. Р. Вихованець; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Наук. думка, 1988. – 255, [1] с.
8. Волошук В. І. Лінгвостильові особливості ідіолекту З. Ленца в малих епічних жан-рах. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / В. І. Во-лошук; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004.
9. Галич А. Поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі В. Шкляра / А. Галич //Літературний процес: методологія, імена, тенденції: зб. наук. праць (філологічні науки). – 2015. – № 6. – С. 102–105.
10. Галич А. Портрет у мемуарному та біографічному дискурсах: семантика, структура, модифікації : монографія / А. О. Галич ; за наук. ред. О. О. Бровко. – Старобільськ; Вид-во ДЗ “Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка”, 2017. – 449 с
11. Галич О. А. Роман «Маруся» В. Шкляра як поєднання біографії з квазібіографією / О. А. Галич // Літератури світу: поетика,

- ментальність і духовність: збірн. наук. праць. – Вип. 6. – Кривий Ріг, 2015. — С. 9–18.
12. Герасименко Н. Кров з перцем та сіллю : (В. Шкляр, "Кров кажана") / Н. Герасименко // Слово і час. – 2004. – № 2. – с. 54-56.
 13. Голобородько Я. Український елементарний роман : "Елементал" Василя Шкляра крізь призму художніх цінностей / Я. Голобородько // Літературна Україна. – 2002. – 28 листоп. – с. 6.
 14. Горпинич В.О. Морфологія української мови : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / Володимир Олександрович Горпинич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
 15. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові / Арнольд Панасович Грищенко. – К. : Наук. думка, 1978. – 207 с.
 16. Губарева Г. Семантичні перетворення кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко // Матеріали міжнародної студентської наукової конференції «2001 рік – рік мов: людина, мова, комунікація, культура в світлі нової парадигми знань». – Харків, 2001. – С. 34-35
 17. Гут Н. В. Слова автора при прямій мові в системі художнього тексту (на матеріалі творчості Григорія та Григора Тютюнників) : автореф. дис. на здобуття наук. сту-пеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. В. Гут; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-тфілол. – К., 2009.
 18. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2005. — 368 с. (Альма-матер)
 19. Коваль А. Практична стилїстика сучасної української мови : [підручн. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / А. Коваль. – Київ : Вища школа. – 1978. – 374 с.
 20. Коваль Т. С. Художньо-образна функція [Електронний ресурс] / Коваль Т. С. – Режим доступу: <http://www.pdaa.com.ua/np/pdf3/25.pdf>
 21. Колоїз Ж. Задля створення довершених художніх образів / Ж. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 10 / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін. – Кривий Ріг. – 2014. – С. 189–204.
 22. Колоїз Ж. В. Особливості функціонування епітетів у творчому доробку Василя Шкляра// [Електронний ресурс] / Колоїз Ж. В. – Режим доступу: http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/2614/1/ГЛУШКО%20К.%20В._Марієстерська%20робота_2018.pdf

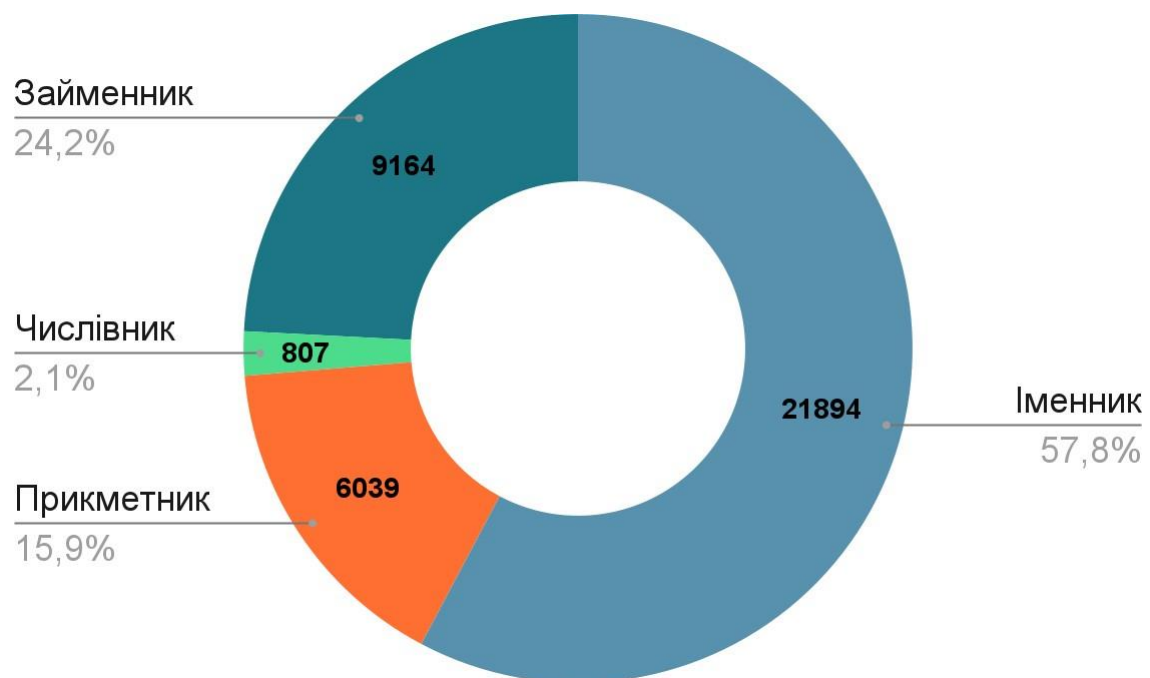
23. Корицька У. Василь Шкляр: «Я пишу правду, я пишу душу, бо люблю свого читача, і він мені платить тією ж монетою» // Громадська організація "Форум видавців". - 2014 р. - 13 вер. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://web.archive.org/>
24. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган [Електронний ресурс]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 368 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kocherhan_Mykhailo/Vstup_do_movoznavstva.pdf
25. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові /А. П. Критенко // Славістичний збірник / [відп. ред. І. К. Білодід]. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1963. – С. 97–111.
26. Крижанська О. Яким буває червоне? (Синонімічні кольороназви в українській мові) / О. Крижанська // Урок української. – 2001. – № 2. – С. 22–24.
27. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Ч.1. Морфологія / Ілля Корнійович Кучеренко, Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. – Київ : Видавництво Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, 1961.
28. Лілік О. "Жодна катастрофа не ставить хрест на меті" : матеріал до вивчення роману Василя Шкляра "Залишенець" (Чорний Ворон)" / О. Лілік // Укр. література в загальноосвітній школі. – 2010. – № 7-8. – с. 37-41.
29. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія : навчальний посібник. - Київ : Вища школа, 1983. - 264 с.
30. Лучка А. Батько українських бестселерів / А. Лучка // Демократична Україна. – 2004. – 17 груд. – с. 10.
31. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. – К.: Вища школа, 2005. – 462 с.
32. Масенко Л. Т. Мовна характеристика (персонажів) / Л. Т. Масенко // Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. – К., 2000.
33. Морфосинтаксовий аналізатор <https://mova.institute/аналізатор>
34. Назаренко І. Функціонально-стилістичні особливості іменних частин мови, вживаних у значенні гіперболічної множини / І. Назаренко // Вісник ЗНУ. – 2008. – №1. – С. 124–126.

35. Насмінчук Г. Й. Художній світ роману «Маруся» Василя Шкляра / Г. Й. Насмінчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – Вип. 40. – 2015. – С. 33–36.
36. Півторак Г. П. Сім барв веселки / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 1969. – № 4. – С. 77–81.
37. Полюга С. Джерела становлення української морфологічної термінології / Світлана Полюга // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2014. – № 791. – С. 143–146.
38. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник. Пер з рос. / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної / Олександр Потебня. – К. : Мистецтво, 1985 – 302 с.
39. Почебут Ю. І. Феномен "масової літератури" в контексті постмодернізму / Ю. І. Почебут // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки. - 2015. - № 2. - С. 222-225. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2015_2_48.
40. Русанівський В. М. Естетика художнього слова // Культура слова. – 1976. – Вип. 11. – С. 5-17.
41. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980
42. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. фонд; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В. О. Винник]. – Київ: Наук. думка, 2003. – 786, [1] с. – (Словники України).
43. Стах В. Василь Шкляр : Жити в Україні й вимагати для себе персональної державної мови – це чистісінький тваринний примітивізм. // Україна молода. – 2006. – 22 верес. – с. 18-19. - Режим доступу: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/760/164/27651/>
44. Філоненко С. О. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія / Софія Філоненко; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. – 430 с.
45. Цимбаліста В. Василь Шкляр представив новий роман "Маруся" // Gazeta.ua. - 2014 р. - 14 вер. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

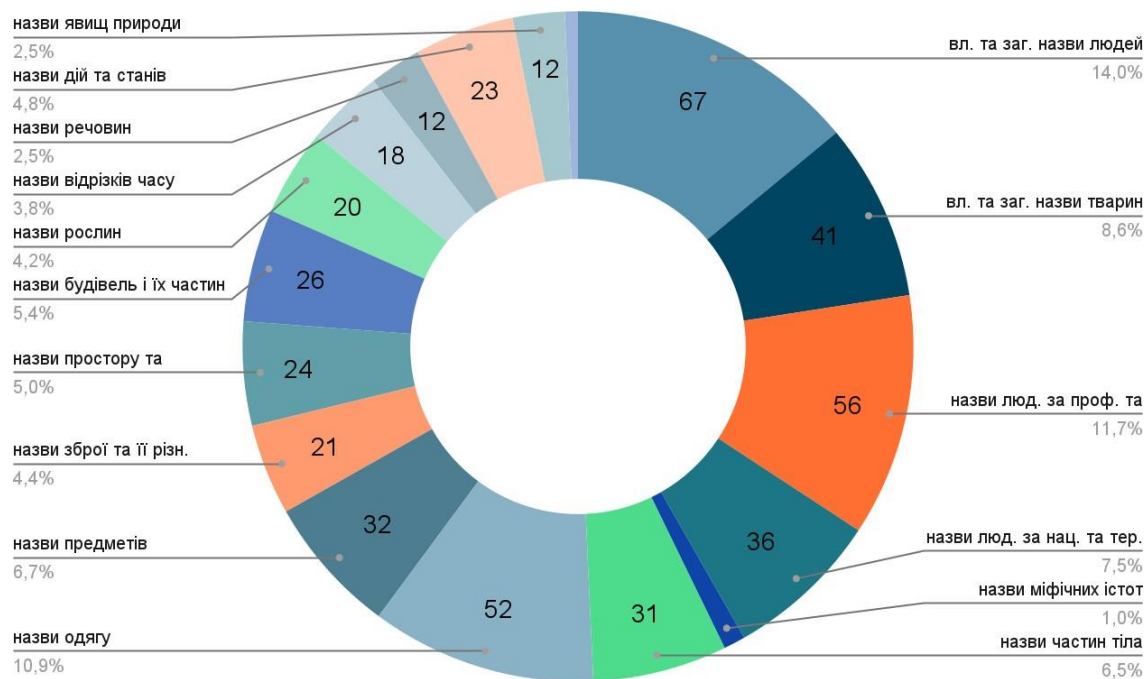
<https://gazeta.ua/articles/culture/vasil-sklyar-predstaviv-novij-roman-marusa/580747>

46. Ціхоцький І. Л. Мовна характеристика персонажів у прозі Івана Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І. Ціхоцький. – Львів, 2004
47. Шкляр Василь «Маруся».- 2-ге вид. - Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016.
48. Шкляр Василь. У мене навіть еротика написана на документальному рівні [Електронний ресурс]/ Василь Шкляр // Високий Замок – Режим доступу: <http://archive.wz.lviv.ua/articles/88429>
49. Ярошевич І. Українська морфологічна термінологія ХХ - початку ХХІ ст.: терміни на позначення частин мови / І. Ярошевич // Культура народів Причорномор'я. - 2004. - № 53. - С. 53-57. - Бібліогр.: 15 назв. - укр.
50. Demenchuk, O. Contrastive Lexicology of the English and Ukrainian Languages. – 2nd ed., rev. – Rivne : RSUH, 2018. – 146 p.
51. Mazzoni, Guido. Introduction // Mazzoni, Guido. Theory of the Novel. – Cambridge, MA-London: Harvard University Press, 2017.
52. Ruszkowski 2004: Ruszkowski, M. Wskaźnik epitetyzacji w badaniach stylistycznych [Text] / Mariusz Ruszkowski // Respectus Philologicus. – 2004. – № 5(10). – S. 48-53.
53. Skubalanka T. Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie / T. Skubalanka. –Lublin, 2001. – S. 263.

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

